



DISSERTATIO INAUGVRALIS IVRIDICA

DE

IVRE

1775, 26
5
**PRINCIPIS
EVANGELICI
CIRCA DIVORTIA,**

QVAM

RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
SERENISSIMO PRINCIPE AC DOMINO,

DOMINO CAROLO,

PRINCIPE BVRSSIAE, MARCHIONE BRAN-
DENBURG. RELIQVA

IN REGIA FRIDERICIANA
DIRIGENTE

DN. IVST. HENNING. BÖHMERO,

ICTO REGIAE MAI. CONSILIARIO AVLICO
PROFESSORE IVRIS ORDINARIO,

PRO SVMMIS IN VTROQVE IVRE HONORIBVS

ET

PRIVILEGIIS DOCTORALIBVS

OBTINENDIS,

IN AVDITORIO MAIORI,

Ad d. XXI. Septembr. MDCCXV.

PVBLYCO ERVDITORVM EXAMINI SVBMITTIT

AVCTOR

IOHANNES FRIDERICVS Käyser,

GIESSA-HASSVS.

HALAE MAGDEBVRGICAE

TVPIB IOHANNIS GRVNERI ACAD. TYPOGR.



DISERTATIO IN AUCTORITATE IURIDICA

IVRE

PRINCIPIS
EVANGELICI
CIRCA DIVORTIA

DOMINO CAROLO
RECTORE MAGNIFICENTISSIMO
JEREMIANO PRINCIPIS AC DOMINI

DR. IVST. HENNING. BÖHMERO
IN REGIA FRIEDERICIANA
PRINCIPIS BORSSIAE MARCHIONIS BRAN-
DENBURG. BELLOVA
DIRECTORIS

PRINCIPIS DOCTOR ALIBI
IN AUCTORITATE MAIORI
PAPICO ERUDITORUM EXAMINI SUBMITTIT
IOHANNES FRIEDERICVS

1710 IOHANNIS KEVNERI AUCTORIS





DISSERTATIO IVRIDICA
DE
**IVRE PRINCIPIS
EVANGELICI CIRCA
DIVORTIA.**

CAP. I.

De fatis doctrinae de diuortis.

§. I.



DIVORTIVM hoc loco nobis ^{Diuortii defini-}
est ^{tionis.} matrimonii legitime contracti, (&
concubitu plerumque consummati,) ob
iustas causas, utroque coniugum super-
sistente, Magistratus auctoritate facta dis-
solutio. Vnde nec de nullitatis de-
claratione, quae ab initio matrimo-
nii adfuit, nec de semiplena separa-

tionem, quae dicitur, quoad thorum & mensam, ex professo
nunc erimus solliciti.

§. II. Sicut matrimonia, si secundum regulas iusti-
tiae naturalis spectantur, sua natura, nec perpetua sunt, nec
prorsus temporaria, quia utrumque principaliter a conditio-
ne pacti matrimonialis dependet: Ita diuortia eodem iure na-
^{Iure naturae}
^{diuortia non}
^{sunt prohibi-}
^{ta.}

A

tura-

quoque Christianis praescriptum fuit. Videlicet primus CONSTANTINVS M. ad annum Christi CCCXXXI. arbitrariam illam diuertendi licentiam ita restrinxit, vt foemina marito demum ob homicidium, crimen medicamentarium & sepulchrorum dissolutionem; maritus vero foeminae tantum moechae, medicamentariae & conciliatricae diuortium dare potuisset. Verba Constitutionis in Cod. Theod. l. 1. de repud. haec sunt: *Placet mulieri non licere propter prauas suas cupiditates marito repudium mittere, exquisita causa, solum ebrioso aut aleatori, aut mulierculario, non vero maritus per quas-cunque occasiones uxores suas dimittere; sed in repudio mittendo a foemina haec sola crimina inquiri, si homicidium vel medicamentarium, vel sepulchrorum dissoluorem maritum suum esse probauerit, vt ita demum laudata omnem suam dotem accipiat. Nam si praeter haec tria crimina repudium marito miserit, oportet eam vsque ad aciculam capitis in domo mariti deponere, & pro tam magna sui confidentia in insulam deportari. In masculis, etiam si repudium mittant, haec tria crimina inquiri conuenit, si moecham, vel medicamentariam vel conciliatricam repudiare voluerit. Nam si ab his criminibus liberam eiecerit, omnem dotem restituere debet, & aliam non ducere: quod si fecerit, priori coniugi facultas dabitur, domum eius inuadere, & omnem dotem posterioris uxoris ad semet ipsam transferre pro iniuria sibi allata.* Notatu sane dignum est his ipsis temporibus Patres Nicaenos plerosque adhuc in viuis & primarios inter eos ipsi Imperatori a consiliis fuisse, quorum iudicio forensi ac ferme soli is pleraque permiserat, & tamen non constat, eum a patribus circa licentiam diuortiorum taxatum fuisse.

Post Constantinum M. in Oriente.

§. VIII. Post CONSTANTINVM M. haec diuortiorum restrictio velut firmata fuit ab HONORIO, THEODOSIO minore, & CONSTANTINO Augustis, EVSTASIO & AGRICOLA Consulibus seu anno CHRISTI CCCXXXI. vt liquet ex l. 2. C. Theod. de repud. Anno autem ccccxxxix. a THEODOSIO & VALENTINIANO III. Constantiniana illa & Honoriana constitutio iterum abrogata, iusque, quod ante eos obtinuerat, liberius diuertendi plane restitutum, quo

ex eorum *Novellis Tit. 17.* apud SELDENVM de *Vxor. Ebr. p. 416.* liquet. Altera horum imperatorum, sed paulo restitutor confitutio occurrit in *l. 8. C. de repud.* Circa annum CHRISTI ccccxcvii. ANASTASIUS AVGVSTVS legem tulit de repudio ex *communi coniugum consensu* & citra aliquam causam, quae occurrit in *l. 9. C. de repud.* Ad annum Christi dxxviii. prima prodit IUSTINIANI Imperatoris circa diuortia Constitutio, sub annum eius regiminis secundum, quae extat in *l. 10. C. de repud.* & in *l. u. C. eod.* Praeterea eiusdem hac de re extant quaedam Nouellae, vt *XC. c. 2. Nou. CXIV. praefat. & c. 1. Nou. CXVII. c. 8. 9. 10.* vbi notabile est, quod in *d. c. 5.* quia vero, ait, plurimas in veteribus & nostris legibus inuenimus causas, ex quibus facile nuptiarum solutiones fiant, ea causa prospeximus ex his abscindere aliquas, quae nobis indignae ad soluendas nuptias visae sunt, & eas solummodo nominatim praesenti inferre legi, pro quibus rationabiliter potest siue vir siue mulier repudium mittere &c. Ipse Imperator his verbis notat frequentem diuortiorum usum apud Orientales vsque ad tempora Iustiniana. Post Iustinianum IUSTINVS statim sub initiis Imperii sui anno Christi dlxvi. restituit licentiam *mutuo dissensu* a coniugio recedendi per *Novellam CXL.* vid. SELDENVS de *Vxor. Ebr. L. III. c. 28. p. 421.* Post Iustinum nullae aliae deprehenduntur leges circa diuortium latae per annos quasi trecentos quadraginta, i. e. vsque ad LEONEM Philosophum, qui sub annum Christi dccc. iam floruit. Huius autem extant *Nouellae CXI. & CXII.* quibus praeter alias causas, furor quoque coniugis superueniens matrimonium soluere censetur, si nempe vxor per triennium, vir autem per quinquennium malo hoc tenerentur. Quod pariter NICEPHORVS Botoniates postea constituit. vid. *Constitutiones Imperat. a Bonifido editae.* Libri quoque Basilici, qui a LEONE Caesare & CONSTANTINO fratre compositi sunt, omissa Iustini Nouella, de diuortio ex mutuo dissensu licito, IUSTINIANI leges *naia nota* sequuntur, ac plures adeo diuertendi causas admittunt. Anno CHRISTI dcccclxx. floruit PROTIVS Patriarcha
Con-

visum fuit Romanis, l. 62. ff. de donat. inter vir. et vxor d. l. 6. ff. de diuort. et repud. vt ante IUSTINIANI Nouellam CXXII. c. 10. naturalis haec facultas haud fuerit in dubium vocata, vix enim fuit ante IUSTINIANVM vel concilium vel Pontifex quisquam, qui solum bona gratia matrimonium confixerit. Quin ex ipsa *Nouella allegata* patet, etiam ipsis IUSTINIANI temporibus fuisse nonnullos, qui bona gratia a coniugio recederent. Caeterum verba solennia erant, vbi sponsaliorum vinculo renunciabatur: **CONDITIONE TVA NON VTAR.** Vbi vinculo nuptiarum: **TVAS RES TIBI HABETO.** Item: **TVAS RES TIBI AGITO.** Claves quoque vxoribus ademptae, *Symbolum* erant *diuortii* frequens, vti & tabularum nuptialium disruptio. Et libello item siue tradito, siue per libertum, vt plerumque, aliamue misso, res solebat transigiqui etiam in acta referri solitus erat, testibus scriptoribus antiquitatum Romanorum, conf. A. GELLIVS *Noct. Attic. L. IV. c. 13.* SELDENVS in *Vxor. Ebr. L. III. c. 27. p. 401.* ARNISAEVVS de *Iure Connubiorum c. 6. sect. 3.* PETR. GREGOR. THOLOSANVS *Lib. IX. Syntagm. c. 15.* Hinc tam crebra fuerunt vxorum a viris diuortia, vt foeminae non consulum numero sed maritorum annos suos computauerint, teste SENECA *L. III. de benef. c. 16.* Traditur quidem teste A. GELLIO *L. XV. Noct. Attic. c. 20.* Romanos diu a diuortii abstinuisse, quod alii ad quingentos & viginti tres annos extendunt, quia hoc ipso anno Sp. Carbilus Ruga primus Romae vxorem dimisisse legitur. vid. A. GELLIVS *Lib. IV. c. 3.* VALER. MAXIMVS *L. II. c. 1.* Iuxta alios intra sexcentos annos nullum apud Romanos reperiri diuortium testatur SELDENVS de *Vxor. Ebr. L. III. c. 19.* conf. CVAICIVS *Obs. I. c. 39.* Sed & alii intervallum illud faciunt trecentorum & triginta annorum. Hoc quicquid sit, nobis perinde esse potest, quibus sufficit nosse, ante CHRISTI natales diuortiorum licentiam in toto Imperio Romano fuisse permissam,

S. VI. Apud primitiuos autem *Christianos* probabile quidem est, quamdiu in *fidei simplicitate & amoris puritate* permanferunt, non secus ac apud Patriarchas, solius virtutis pietatisque studio diuortia non adeo fuisse frequentata. *Sacramento se obstringere solebant*, inquit *PLINIVS Epist. 97. Lib. 10. ne furta, ne laetocinia, ne adulteria committerent, ne fidem fallerent.* An cum sinceris his & simplicibus Christianorum moribus facilis pacti matrimonialis solutio conciliari possit, quilibet iudicare facile potest, inprimis cum nec propter Gentilem superstitionem a marito vxorem debere diuertere moneat *PAVLVS 1. Cor. VII.* Mox tamen scena videtur paulo esse mutata. Ita *IUSTINVS* Martyr, qui ad ann. Christi *CL.* claruit, in *apologia pro Christianis prima*, recenset, vxorem christianam, pietatis causa, marito infideli & flagitioso repudium misisse. Sic ille: *Postquam Alexandriam profectus maritus, multo deterior factus esse dictus est. foemina, misso illi, qui apud vos dicitur, repudii libello, ab eo sic seiuncta est.* *IUSTINVS* missum a foemina marito repudii libellum minime reprehendit; reprehensus sine dubio, si quid Christianorum disciplinae contineret contrarium. Idem fecit *S. THECLA*, sequioris sexus protomartyr, dicta *Thamiridis*, in *Iconio* sponsa & *PAVLI* Apostoli discipula. Nuptias noluit viri alias clarissimi, sed Christianissimum & ipsum *PAVLVM* acerbius detestantis, sponsalibus renunciauit, quibus se ipsum inierat matrimonii vinculum, si vera sunt, quae refert *BASILIVS* Seleucensis Episcopus, *de Vita Theclae I. I.* Haec ipsa apud veteres Christianos diuertendi licentia postea magis magisque fuit extensa, & in foro citra dubium eundem habuit effectum, quem habuit apud Romanos, sub quorum Imperio vixerant.

S. VII. Quia vero leges antiquae Romanorum diuertendi licentiam nimis laxauerant, & haec ipso seculo IV. quo Imperatores Christo fidem dare incipiebant, adhuc obtinebat, ere visum fuit, illam paulatim ad iustos redigere terminos, et certis tantum de causis diuortia permittere, quod non tantum subditis, qui gentilia sacra colebant, sed ipsis quoque

Christianorum primitiuarum Ecclesiarum.

*ad hoc in
libro
libro*

*Constantini
M. temporibus
primum
coepit restringi
diuortiorum
licentia.*

2
 naturali nec prohibita, nec praecepta sed medio quasi loco inter licita referuntur. Apposite Imperator in *Nov. XXII. c. 3. In rebus humanis*, inquit, *quicquid ligatur, solubile est*. Et dein: *distrahuntur itaque in vita contrahentium matrimonia alia quidem &c.* Vt autem vel mutuo consensu a societate coniugali recederetur, vel altera quoque parte inuita, ob iustas causas, a coniuge diuerteretur, hoc gentium mores ex natura societatis humanae tantum non omnino aequo approbarunt, nisi quod in ciuitatibus cura Magistratus propter decorem bonumque publicum & familiarum, causae diuortiorum quandoque deprehendantur paulo esse restrictae.

§. III. Nam diuortiorum usum iam apud Antediluuianos obtinuisse obseruat SELDENVS de *I. N. & G.* iuxta disciplinam *Hebr. L. 5. c. 9.* Apud Hebraeos, quamdiu *ἑοικότες* regerentur, lege sacra *Deuter. XXIV.* maritis diuortia, certis quibusdam obseruatis requisitis, iussis de causis, permittenda erant, teste IOSEPHO *Antiq. Iud. Lib. XV. c. 2.* quod ipsum sub *Regum* quoque & *Iudicum* regimine fuit continuatum. Nec illicitum fuit vxoribus, ob graues causas in foro agere, quo mariti ipsas cum dote dimitterent. SELDENVS de *I. N. & G.* iuxta disciplinam *Hebr. Lib. V. c. 2. 7.* & de *Vxor. Heb. Lib. III. c. 17. 18. 19. 22.* conf. BUXTORE. de *sponsal. & diuort.* De eo tantum Iudaeis dubitatum fuit, an ob quamcumque displicentiam diuertere ab vxore liceret, an vero tantum ob iustam & grauem causam, κακὴν αἰτίαν seu turpitudinem? adeo vt in diuersas sectas Doctores super hac quaestione abierint, Hillelianorum, quorum haec non nisi grauem causam: illa vero indulgentior maritis, quamcumque displicentiam admittebat. Et cum Pharisei plerumque, Hillelianorum opinioni adhaerent, quamuis minus rationali, factum est, vt super eadem quaestione a Phariseis interrogatus Saluator, in famoso textu *Matth. XIX, 9.* Schammai sententiam haud obscure approbarit, SELDENVS de *Vxor. Ebr. libr. III, c. 23.*

§. IV.

S. IV. Apud Graecos quoque diuortiorum licentiam ^{Graecorum.} fuisse nullum est dubium. V. ALEXAND. ab ALEXANDRO *Lib. IV. c. 5.* IOSEPH SCALIGER. *Animaduers. ad Euseb. n. 20.* Apud Athenienses lege Solonis tam vir vxori, quam vxor viro nuncium mittere poterant. Diuertere cupientes ipsi Archontam accedebant, & diuortii libellum apud eum deponebant, docente MEVRSTO in *Themide Attica.* Neque hoc per *procuratorem* fieri licuit, cuius instituti rationem ex PLVTARCHO inquit PFEIFFER *Antiq. Graec. L. IV. c. 23.* Erat autem Archontis, fortiri iudices, apud quos hac de re disceptaretur, an legitima esset, nec ne diuortii causa? illo probato, matrimonium soluebatur. PFEIFFER *d. l.* Illud quoque lege SOLONIS cautum erat, vt adulteram in matrimonio retinere marito sub poena haud licuerit, referente MEVRSTO *d. l.*

S. V. Apud Romanos ob leuem quamuis causam a societate coniugali recedere cuius integrum fuit, modo ritus aliqui testesue solennes ad probationem adhiberentur. C. Sulpicius Gallus cum vxore diuortium fecisse legitur, quod eam *foris capite nudo conuersatam fuisse* comperisset, Antistius Verus autem, *quod cum libertina quadam vulgari secreto fuisset collocata.* Et Sempronius Sophus ideo, *quod ludos spectasset se ignorante, vxorem eiecit,* vt confirmant PLVTARCHVS in *Comparat. Rom. & Thesi,* & in *Problematis Rom.* VALER. MAXIMVS *L. III. c. 6.* Imo summam dici potest, sicut coemptione, vsu ac confarreatione Romanis matrimonia solebant contrahi, ita quoque contraria, tum *diffarreatione,* tum quoque *captiuitate* seu alia *seruitute* et denique mutuo dissenfu seu *bona gratia* eadem dissoluebantur. *Diffarreatio* autem erat *genus sacrificii, quo inter virum et vxorem fiebat dissolutio.* *Dicta diffarreatio, quia fiebat farreo libo adbibito.* Peragabatur vt contrarius actus procul dubio a Pontificibus, quemadmodum confarreatio quoque ab iis peragi erat solita. De solutis captiuitate matrimoniis vid *L. 6. ff. de diuor. & repud.* Mutuo autem dissenfu seu *bona gratia* dissolui matrimonia adeo naturale visum

Constantinopolitanus. Is in *Nomocanone Tit. 13. c. 4.* ius, quale diximus, de diuortii, eiusque causis variis Caesareum ostendens, ait: *ex Consensu per conuentionem coniuges posse soluere macrimonium, olim dictum. sublatum est autem ab CXVII. Nouella, & rursus ab Iustino Imperatore est renouatum.* Verba PHOTII allegat SELDENVS *d. l. c. 29. 423.* Dum autem PHOTIUS nullam aliam & recentiore mutationem memorat, sequitur, his ipsis quoque temporibus Ius Caesareum circa diuortia apud Orientales obtinuisse, & quidem paulo liberius, quam sequioribus seculis. Circa annum Christi MLXX. floruit MICHAEL ATTALIATA, Pro-Consul & Iudex. Hic iussu MICHAELIS DVCAE Augusti *ποιννα νομικὸν ἢ πραγματικὸν*, opus iuridicum seu pragmaticum, in quo, ubi de diuortio agitur, *mutui dissensus* nulla quidem fit mentio, sed expresse insititur Nouellis IUSTINIANI, & duae praeterea adduntur diuortiorum causae nouae, quae ibi *ἀρχαία τῆς νότιης*, lecti cessatio & *ἡ κρηά*, tonsura appellantur. Et in hoc statu sine dubio mansit ius circa diuortia Caesareum in Oriente. vsque ad recentiora Christiani imperii tempora.

In Occidente
ante Carolum
M.

§. IX. Apud Occidentales ante CAROLVM M. ius diuertendi satis fuisse amplum, probant formulae libelli repudii apud MARCOLPHVM Monachum, qui sub annum CHRISTI DCL. CLODOVAEO II. seu DAGOBERTI filio REge vixit. In eius *Lib. II. formularum Cap. 19.* sequens de libello repudii formula praescribitur: *Id circo, quia inter illum & coniugem suam, non caritas secundum DEum, sed discordia regunt, & ob hoc conuersare minime possunt, placuit viriusque voluntatibus, ut se a consortio separare deberent, quod ita & fecerunt.* Propterea & has epistolas vno tenore conscriptas inter se fieri & affirmare decreuerunt, ut quicquid vnusquisque ex ipsis de semet ipso facere voluerit, absque repetitione socii sui liberam habeat potestatem, & nullam requisitionem, neque ipse in caput, neque vlla qualibet persona exinde habere pertimescat. Quod qui contra parem suum vel contra alium quemcunque hominem vllam repetitionem facere conauerit,

conauerit partibus illius contra cui litem intulerit, soltantos componat, & sua repetitio nullum obtineat effectum; sed unusquisque ex ipsis per hunc libellum repudii eorum manibus roboratum, omnique tempore quieti valeant residere. Alia extat formula apud eundem Cap. 30. Dum & inter illum & coniugem suam, non caritas secundum DEUM &c. decreuerunt, ut unusquisque ex ipsis, siue ad seruitium DEI in monasteriis, aut copulae matrimonii sociare se voluerit, licentiam habeat, & nullam requisitionem ex hoc de parte proximi sui habere non debeat. Si quis vero aut aliqua pars ex ipsis hoc emutare, aut contra parem suam repetere voluerit, inferat pari suo auri librā. & ut decreuerunt, a proprio consortio sequestrati, in ea, quam elegerint, parte permanent. Eadem fere formula legitur in formulis veterum solennibus a Friderico LINDBROGIO e regia Gall. Bibliotheca editis *Leg. Antiq. Tom. II, form. 84. p. 1060.* THEODORICI Ostrogothorum Regis in Italia edictum de causa diuortii triplici, qualis a Constantino relata, allegat SELDENVS in *Vxor. Ebr. L. III. c. 30.* Regnavit autem THEODORICVS in Italia proximis ante Iustinianum annis seu ANASTASIO & IVSTINO maiore Caesaribus, i. e. sub anno Christi D.

§. X. Seculo vero Carolino, & quod Imperii Carolini initia secutum est, inolefcere coepit eiusmodi ius diuortiorum, ut non tam iuxta *leges imperantium* ac pristinos populorum mores, quam *canones Pontificios & Theologorum Patrumque sententias*, aut eorundem saltem loquendi formulis coeperit exerceri, quod satis liquet ex diuortio LOTHARII & TETBERGAE ann. DCCCLXI. fornicationis ante sponsalia commissae causa aut obtentu, apud GOLDASTVM *Constit. Imper. Tom. II. p. 27.* de quo fusius agit HINC MARVS Rhemenfis Archiepiscopus, & SIGONIVS de *Regno Italiae L. 5. BARONIVS Tom. V. ann. 862. & seq.* Scilicet consultum videbatur Imperatoribus hoc seculo & prudentiae politicae regulis conforme, ut ad stabiliendum, quod nouiter acquisiuerant, imperium, Pontificum sermone loquerentur, in materia cum primis, quae quam plurimis Patrum sententiis & conciliorum decretis roborata, apprime erat ad palatum aulae

Seculo Carolino ius diuortiorum paulo immutatum.

Saltem loquendi formulis.

lae Romanae composita. Hinc in Capitular. CAROLI & LVDOVICI Lib. I. Cap. 43. & Lib. 6. c. 55. e concilio Africano repetitus Canon: nec uxorem a viro dimissam alium accipere virum viuenti viro suo, nec virum aliam accipere uxorem viuenti uxore priorē. Paria habentur in Legibus Longobardorum L. 2. Tit. 13. cap. 4. vbi occurrit LOTHARI Imperatoris Ludouici Pii filii lex circa annum 840. Nullitice excepta causa fornicationis adhibitam sibi uxorem relinquere, & dein aliam copulare.

In praxi iam
men liberior
fuit diuortio
rum licentia.

§. XI. In praxi tamen hoc seculo adhuc ex aliis quodamque quam adulterii causis diuortia fuere permissa. Sane cum ipsum CAROLVM M. legimus BERTAM VXOREM, DESIDERII Regis Longobardorum filiam, quam duxerat, post annum repudiaffe, incertum qua de causa, & aliam duxisse, sc. HILDEGARDAM Sueuam, e qua posteros suscepit. AIMON. histor. Francic. lib. 4. c. 68. EGINHARDVS in Vita Caroli M. LVO in Panormia lib. 7. tit. de adulterio. Conf. ALBERICVS GENTILIS de nuptiis L. 6. c. 4. Et quoties propter impotentiam virum vxor dimiserat, fas ei fuit aliam accipere. Capitular. CAROLI & LVDOVICI L. 6. c. 55. Soluebantur praeterea matrimonia cum seruis aliisque peregrinis gentibus inita. CAROLVS Caluus in Capitular. capit. XXX. quod inscribitur: Quando Lotharius ad osculum receptus est: Si de istis partibus (Galliae) in illis partibus (Nortmannorum) foemina maritum aut maritus foeminam accepit, illud coniugium, quia non est legale, neque legitimum, sicut Leo in suis decretis, & Sanctus Gregorius in suis epistolis monstrant, dissoluatur, & cuius fuerit vir vel foemina, mancipium suum quodque potestas recipiat, & suae potestatis homini coniungere faciat, & si infantes inde nati sunt, secundum legem & antiquum consuetudinem nostram infantes matrem sequantur. In illis autem regionibus, quae legem Romanam sequuntur, secundum eandem legem fieri exinde decreuimus. Scilicet diu obtinuerat, vt seruorum, adeoque etiam, qui seruilis haberentur conditionis, matrimonia, saltem dominis inuitis inita, aut cum libera persona contracta, dirimerentur, quod postea, licet etiam Canonibus vetitum, Caus. 29. qu. 2. haud parum fuit in vsu. vid. Io. VADIANI ad Lo. Swikium Epistola in Tom. II. Rerum Allemannicarum a Goldast

dasto p. 193. Ita enim legitur in *L. 1. Cod. Theod. de nuptiis Gentilium*, Imperatorum VALENTINIANI & VALENTIS AA. ad Theod. Magistrum Equitum Constitutio: Nulli provincialium, cuiuscunque ordinis aut loci fuerit, cum barbara su uxore coniugium, nec ulli gentilium provincialis foeminae copuletur, nisi quae inter provinciales atque gentiles affinitates ex huiusmodi nuptiis extiterunt. Quod in his suspectum vel noxium detegatur, capitaliter expietur. Dat. V. Calend. Iunij Valentiano & Valente AA. Coss. i. e. anno Chr. CCCLXV. Et dein in *L. 2. eiusd. Cod. Theod. de Nuptiis Imperatores VALENTINIANVS, THEODOSIVS & ARCADIVS AAA. Cynegio P.F.P.* legem tulerunt, qua ne Iudaeus cum Christiana, vel Christianus cum Iudaea matrimonium ineat, vetatur: Ne quis Christianorum mulierem in matrimonium Iudaeus accipiat, neque Iudaeae Christianus coniugium sortiatur. Nam si quis aliquid huiusmodi admisserit, adulterii vicem commissi huius crimen obtinebit, libertate in accusandum publicis quoque vocibus relaxata. Dat. prid. Id. Mart. Theosal. Theod. XII. & Cynegio Coss. i. e. ad ann. Christi CCCLXXXVIII. CONSTANTINI M. hanc in rem legem ex Constantini Porphyrogeneti libro, quem de administrando Imperio scripsit ad Romanum Porphyrogenetum filium, allegavit LAVNOIVS de regia in matrim. potest. P. 1. art. 3. c. 2. p. 223. Si unquam gens quaequam ex infidelibus & inonoratis Borealibus affinitatem contrahere cum Romano Imperatore voluerit, vel filiam eius sponsam accipere, vel suam illi elocare, vel Imperatoris aut eius filii uxorem capere, huiusmodi re verbis indecoram hanc petitionem propulsare oportet, etiamsi de hac re interdictum, constitutionemque metuentiam, immutabilemque a magno & sancto Constantino scriptam esse in sacra mensa Christianorum ecclesiae sanctae Sophiae, ne unquam Imperator Romanus affinitatem contrahat, cum gente quae peregrinis & a Romano statu diuersis moribus utatur, maxime, quae su fidei alterius, & baptizata non sit, exceptis duntaxat Francis. Hos enim solos excepit magnus ille vir sanctus Constantinus, tum quod ex illis partibus ipse oriundus, tum quod propinquitas isti genti &

commercia magna essent cum Romanis. Quapropter etiam cum his solis valere contractus matrimoniales permisi, propter paruum illarum gentiumque splendorem ac nobilitatem, quam iam annotaui; cum autem quocunque populo omnino prohibuit. Quod vero si quis facere ausus fuerit, tanquam patriarum constitutionum Imperialiumque legum transgressor & inter Christianos censei indignus, diris deuoueat. Vtcrius etiam ob defectum paterni consensus capitulis Francorum dissoluta matrimonia. A REGINONE L. II. Chron. Ann. DCCCXXXVIII. traditur: Habuit autem Ludouicus Balbus (Caroli Calui filius) cum adhuc inuenilis aetatis flore polleret, quandam puellam nobilem, Ansgard, sibi coniugii foedere copulatam, ex qua duos suscepit filios elegantioris formae, ac ingentis animi virtute praestantes horum vnus Ludouicus, alter Carolomanus vocabatur. Sed quia hanc sine genitoris conscientia & voluntatis consensu suis amplexibus sociauerat, ab ipso patre ei postmodum interdicta, & interposito iurisiurandi sacramento ab eius consortio in perpetuum separata: tradita est autem ei ab eodem patre Adelheidis in matrimonium, quam grauidam ex se reliquit. add. THVANVS L. XIX. histor. ad ann. MDLVII. HVG. GROTIVS L. II. Epistola ad Marinum Ruarum 327.

Ex dictis obseruamus 1)

§. XII. Ex his, quae de iure caesareo circa diuortia diximus, obseruamus 1) Imperatores hucusque recensitos, qui varias diuertendi admiserunt causas, non tam facile esse damnandos aut coarguendos, tum quod nulla Synodus oecumenica apud Orientem vel Occidentem habita constitutiones istas tanquam impias in examen vocauerit, & ne seruentur, vetuerit; tum, quod Antistitum nullus neque Romanus, neque Alexandrinus, nec Antiochenus, nec Constantinopolitanus, aut Hierosolymitanus aliusue vnquam de istis constitutionibus querelam instituerit, quod euangelio manifeste repugnarent. Sed videntur potius isti Antistites suo silentio constitutiones imperatorias approbasse, quae si iniustae fuissent, hoc ipso silentio Episcopi illi violati Euangelii rei fuissent, quod tamen de tam sanctis Patribus turpe erit cogitare. Et quamuis eorum non pauci in priuatis suis scrip-
ptis

ptis contra diuortiorum licentiam fenerint, fuerunt tamen alii, iidemque non minoris autoritatis, qui pro eorundem libertate scripserunt, nec dissentientes vnquam ausi de iudicio principali in hac materia disputare: quin illi ipsi Principes, qui plures diuortiorum causas admiserunt, saepe in conciliis generalibus, velut CONSTANTINVS M. aut IUSTINIANVS, tanquam Christianae fidei conseruatores publice praedicantur. Ipsa quoque concilia Imperatorum potestatem in matrimonia & diuortia non semel agnouerunt, prout obseruat LAVNOIVS *de regia in matrim. potest. p. 322.* Vnde sua sponte fluit, quodcunque ius tot seculis vi imperii ciuilis ab Imperatoribus, absque contradictione, iuste fuit exercitum, idem hodie ab iisdem iniuste haud posse possideri. Et si hodie Princeps Euangelicus veteres illas circa diuortia leges, velut Constantini aliasue restituere voluerit, eum violati Euangelii reum haud futurum, quod ex iis, quae in sequentibus sum traditurus, luculentius apparebit.

§. XIII. Obseruamus 2) Leges diuortiorum restrictiuas vsque ad seculum Carolinum, & in Oriente adhuc vltierus tantum respectum poenae habuisse, vt qui aut ante nuptialis donationis priuatione puniri voluerit, illibatam haberet pro lubitu diuertendi licentiam, vti patet ex constitutione CONSTANTINI M. supra §. 7. allegata. Extat quoque HONORII Imp. constitutio, *de poenis iniusti repudii in Lib. 2. Cod. Theod. de Repud.* his verbis: *Mulier, quae repudii a se dati oblatione discesserit, si nullas probauerit diuortii sui causas, abolitis donationibus, quas sponsa perceperat, etiam dote priuetur, deportationis addicenda supplicis &c.* Sicut & in Concilio Nicaeno statuitur *Can. 66.* vt Clericus repudians vxorem deponatur, Laicus vero prohibeatur communione fidelium. Nec in legibus Caesarum vllibi legitur, inuito & refractario coniugem absolute fuisse obrufam, si nulla legibus probata causa fuisset eiecta. Ea enim opinio, de *indissolubili matrimonii vinculo*, ante introductum iuris canonici vsum in foro ciuili non vbiq̃ obtinuit, quemadmodum etiam vsque ad hanc Epocham gradus affinitatis prohibuerunt, & circa illos dispenfarunt

Obseru. 2)

Caesares, quod ipsum antiquitatis ecclesiasticae pericissimus IACOBVS SIRMONDVS in suis ad Enmodii epistolas notis obseruauit, notante LAVNOIO d. l. aiens: Imperatores Christiani etiam consobrinos iungi vetuerunt, vt Theodosius, tantum, vt, Sixti Victoris verbis utar, pudori tribuens & continentiae, vt consobrinorum nuptia vetuerit tanquam sororum. Quam sine Principis venia duci, non licebat. Quod declarat CASSIODORI formula, qua consobrinal legitima fiebat vxor. Longe autem recentius testimonium nobis suppeditat MARIANA non ignobilis Hispanorum Historicus. Alphonfus, inquit, L. X. hystor. c. 8. Vrracam vxorem a patre tertio propinquitatis gradu attingebat. Nondum moribus receptum erat, vt Pontificum Romanorum venia, lege cognationis soluta, coniugia inter cognatos coirent, itaque passim consideramus per haec tempora connubia Principum dirempta esse cognatione inter coniuges illegitima iniustaque. Hanc vniam arbitror esse causam, cur Alphonfus hic in nullo Castellae regum numero ponatur apud veteres scriptores. Deinde in L. XI. c. n. Vrraca ipsa, quod cognatione deuincta esset, a viro repudiata: haec via dissoluendis coniugijs inuenta erat, offensione inter coniuges nata. Nondum enim interpretando sibi quisque leges de matrimonio aptas faciebat. Neque enim venia Pontificum soluebantur. Si igitur ALPHONSI tempore potuerunt Principes iuste veniam facere matrimonijs propinquorum; potuerunt etiam absque dubio ex paritate rationis causas determinare, quibus coalita matrimonia essent dissoluenda.

Historia doctrinae respectu Patrum, Conciliorum, Pontificum.

§. XIV. Visa hucusque historia doctrinae de diuortijs respectu constitutionum Imperialium, aliarumque legum in oriente pariter atque occidente, nunc ordo postulat, vt eandem quoque respectu Patrum, Synodorum, Conciliorum & Pontificum vsque ad compilatum ius canonicum paucis perlustremus. Sunt vero ex Patribus quamplurimi, qui diuortiorum licentiam extra causam adulterii, impugnant, quorum spectat CLEMENS ALEXANDRINVS, qui circa annum CL. floruit. In Canonibus Apostolicis, quorum aetas ante Concilium Nicaenum a quibusdam ponitur, expresse reperitur

tur secundarum nuptiarum post repudium prohibitio. HIERONYMVS ad Matth. C. XIX. ita loquitur: *Sola fornicatio est, quae uxoris vincat affectum, imo cum ille unam carnem in aliam diuiserit, & se fornicatione separauerit a marito, non debet teneri, ne viram quoque sub maledicto faciat, dicente scriptura. Qui adulteram tenet, stultus est, & impius. Vbiunque igitur est fornicatio & fornicationis suspicio, libere uxor dimittitur. Et quia poterat accidere, ut aliquis calumniam faceret innocenti, & ob secundam copulam nuptiarum veteri crimen impingeret, sic priorem dimittere iubetur uxorem, ut secundam prima uiuente non habeat. Quod enim dicit, tale est, si non propter libidinem, sed propter iniuriam dimittis uxorem: Quare expertus infelices priores nuptias, nouarum te inmittis periculo. Uxorem hic appellat innocentem HIERONYMVS, quae per adulterium repudii causam non dedit, non eam, quae aliis inquinata non sit uitiis. Nam paucis interpositis sic pergit: *Quid enim si temulenta fuerit, si iracunda, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si iurgatrix, si maledica, tenenda erat istiusmodi? Volumus, nolimus, sustinenda est. Cum enim effemus liberi, uoluntarie nos subiicimus seruituti. Alia huius Patris loca uid. ap. LAVNOIUM de regia in matrim. potest. P. III. art. 1. c. 5. AVGVSTINI locus est in Commentario ad Matth. C. V. cuius etiam extat canon in concilio Miluuitano 1. Can. 17. Placuit, inquit, ut secundum Euangelicam & Apostolicam doctrinam neque dimissus ab uxore, neque dimissa a marito alteri coniungatur, sed ita maneant, aut seimes reconciliantur, quod si contempserint, ad poenitentiam redigantur. In qua causa legem imperialem petendam promulgari. Alia eius loca allegat LAVNOIVS d. l. p. 468. seqq. ARELATENSE Concilium I. quod anno CCCXIV. habitum fuit in Canone X. De his, inquit, qui coniuges suas in adulterio deprehendunt, et si sunt adolescentes, & prohibentur nubere, placuit, ut in quantum potest, consilium eis detur, ne uiuentibus uxoribus, licet adulteris aliam accipiant. THEODORETVS quoque, qui Chalcedonenfi concilio interfuit, circa annum CCCCLI. in sermone IX. de legibus ita loquitur: *Quibus uerbis caetera***

Eorum, qui
diuortiorum
libertatem
constringunt.

caetera uxoris vitia ferri iubet, seu loquax illa sit, seu temulenta, seu conuiuiosa: Sin vero nuptiarum leges transliat, & in alium procax intendat: tunc denique copulam solui iubet.

SYRICIVS Papa ad Himerium Tarraconensem Episcopum Epist. l. c. 4. cuius contenta leguntur *Caus. 27. qu. 2. can. 50.* De coniugialium, inquit, violatione requisisti, si desponsatam alii puellam alter in matrimonium possit accipere; hoc ne fiat, modis omnibus prohibemus, quia illa benedictio, quam nupturae sacerdos imponit, apud fideles cuiusdam sacrilegii instar est, si ulla transgressione violetur.

Floruit autem hic circa annum Chr. cccclxxx. Idem statuit INNOCENTIVS I. anno ccccv. ad Exuperium Episcopum Tholosanum scribens, cuius verba allegat SELDENVS de *Vxor. Ebr. Lib. III. c. 31. p. 445.* CHRYSOSTOMVS vnum diuortii legitimum esse modum ad ulterium censuit. Idem affirmat ASTERIVS huic coaetaneus apud SELDENVM d. l. p. 446. ISIDORVS quoque Hispalensis, qui ad annum Chr. dcxxx. in Hispania floruit, in *Lib. II. de officiis Cap. 19.* Quid ergo, inquit, si sterilis, si deformis, si aetate vetula, si foetida, si temulenta, si iracunda, si malis moribus, si luxuriosa, si gulosa, si fatua, si vaga, si iurgatrix, si maledica, tenenda est, velis, nolis, & qualiscunque accepta est, tenenda.

THEODORI Cantuariensis Episcopi, qui ad ann. Chr. dclxxx. enituit, locum allegat LAVNOIVS d. l. c. 5. p. 480. TOLETANVM concilium, quod anno dclxxxi. celebratum est, in *Can. VIII.* Praeceptum, inquit, Domini est, ut excepta causa fornicationis uxor a viro dimitti non debeat; & ideo, quicumque circa culpam criminis praedicti uxorem suam quacunque occasione reliquerit, quia quod DEVS coniunxit, ille separare disposuit, tandiu ab ecclesiastica communione & coetu omnium Christianorum maneat alienus, quamdiu, & ad societatem reliquae coniugis redeat, & partem sui corporis honesta lege coniugii sinceriter amplectatur & foueat &c.

§. XV. Non opus est plura cumulare veteris ecclesiae testimonia, diuortiorum licentiam extra causam adulterii impugnantia. Hoc summam tenendum, 1) AVEGVSTINI aliorumque opinionem, secundas post diuortium nuptias prohiben-

Ex his sunt
observationes.

bentium, eo tantum collineasse, ut hoc medio reconciliatio inter coniuges eo facilius obtineatur. Quae ipsa tamen sententia non ubique fuit approbata, declarante SCHILTERO in *hisor. iur. circa dogm. eccles. de dissolut. matrim. quoad vinculum* §. 13. 14. 2) Alios Augustinum ita interpretatos fuisse, ut poena aliqua ecclesiastica afficere voluerit eum, qui contra praecepta virtutis & tolerantiae christianae uxorem dimittit, extra fornicationis causam, prout quoque THEODORVM Cantuariensem episcopum, qui ad ann. DCLXXX. floruit, statuisse THEODORVS BEZA scribit, apud LAVNOIVM *d. l. c. 5. p. 450.* 3) Fuisse etiam Theologos pariter & ICTOS orientis, qui prorsus de repudiata *ἀνατίσας, ἀλόγως, καὶ μὴ κατὰ νόμους*, sine causa, sine ratione, nec iuxta leges, Canonem hunc accipiunt, prout MICHAEL CHRYSOCEPHALVS repudiatam dicit eam, quae non iuxta leges a marito suo separatur, testante SELDENO *de Vxor. Ebr. lib. III. C. 30. p. 440.* 4) Quoad ipsas denique diuortiorum causas, fuisse semper aliquos, eosque non infimae auctoritatis, & eruditionis Patres, qui non solum occasione *μοιχείας*, sed alterius quoque flagitii, *κακῆς ἀτίας*, diuertendi licentiam concesserint, vnde dissentientium Patrum explicatio biblica pro lege euangelica haud poterit venditari, priusquam de genuino sensu textus scripturae inter vtrosque conveniat. Sed de his nunc speciatim erit dicendi locus.

§. XVI. Inter eos igitur primitivae ecclesiae Patres, qui pro libertate diuortiorum sentiunt, primus erit ORIGENES, cuius elegantem locum allegat LAVNOIVS *P. II. de Regia in matrim. potest. art. II. c. II. p. 324. et p. 454.* Post hoc autem Dominus non permittit propter aliam aliquam culpam uxorem dimittere, nisi propter solam causam fornicationis, dicens: Quicumque dimiserit uxorem, excepta causa fornicationis, facit eam moechari. Quarendum autem est, si propter solam causam fornicationis dimittere iubet uxorem: quod si mulier non fuerit fornicata, sed aliud quid gravius fecerit,

Eorum, qui pro libertate diuortiorum sentiunt.

C

ut

ut puta venefica inueniatur, aut interfectorix communis
 infantis nati, aut in quocunque homicidio, aut exportans
 domum, et male dispergens substantiam viri, aut furta vi-
 rofaciens: si mulier huiusmodi admittat, cum Dominus
 excepta causa fornicationis dimittere vetet? Ex utraque
 enim parte aliquid inhonestum videtur, nescio autem, si
 vere inhonestum. Talia enim mulieris sustinere pecca-
 ta, quae peiora sunt adulteriis et fornicationibus, irra-
 tionabile esse videtur. Item facere contra voluntatem do-
 ctinae Saluatoris, omnis confitebitur impium esse. Dis-
 puto ergo, quia non praeceptiue mandauit, ut nemo dimit-
 tat uxorem, excepta causa fornicationis, sed quasi expo-
 nens rem dixit: Qui dimiserit uxorem, excepta causa
 fornicationis, facit eam moechari. Et vere quidem
 quantum ad se facit illam moechari, dimittens eam non
 moechantem: si enim illa viuente viro adultera vocatur, si
 facta fuerit alteri viro, siue dubio, qui dimittit, dat ei oc-
 casionem secundarum nuptiarum, & propter hoc facit eam
 moechari, sed vir, qui quantum ad se uxorem dimittens
 fecit moechari, ut puta veneficam, vel homicidam, aut
 aliquid aliud constitutam dimittens, iustam excusatio-
 nem habebit apud DEum. Potest autem & citra dimis-
 sionem propter alias causas facere vir, ut uxor eius moe-
 chetur, ut puta, qui supra mensuram permittit uxorem
 suam agere quod velit, et in amicitiam descendere viro-
 rum, quorum vult: frequenter enim ex simplicitate viro-
 rum huiusmodi vitia nutriuntur in mulieribus. Item
 qui abstinet se a muliere suo, frequenter facit eam moecha-
 ri, non adimplens auiditatem ipsius, forsitan spe irrationali
 sanctitatis & castitatis ductus et forsitan iste amplius re-
 prehensionis dignus, quam ille, qui quantum ad se facit
 eam moechari, dimittens, non quidem fornicantem, in
 veneficio autem vel in homicidio vel quibuscunque aliis

gravioribus peccatis inuentam. Qua enim ratione adultera est mulier, quamuis legitime nubere videatur viro viuente: eadem ratione et vir, quamuis legitime accipere videatur dimissam ab aliquo viro, non accipit legitime, secundum sententiam Christi, sed magis moechatur, quasi alienam accipiens. Praeclara est ipsius LAVNOPI in hunc locum commentatio, censens, Origenem hoc loco posuisse, quod ponendum necessario erat, Christum Dominum nihil aut dixisse aut fecisse, quod rectae rationi non conueniret. Deinde, ipsum hoc sibi fumere, marito licere uxorem dimittere, vt propter adulterium, sic et propter veneficium et homicidium &c. obrationis paritatem. Denique vt videtur iniqua iuris dispositio, proponere Origenem, Christum, Pharisaeis subdole et per insidias interrogantibus, rem exponendo respondisse, atque ex tribus illis vel aliis grauioribus aut aequae grauibz flagitiis nominasse adulterium, quippe quod contra finem matrimonii directe pugnat.

§. XVII. TERTYLLIANVS quoque, qui circa ann. *Aliorum resimonia.* cxcii. floruit, in L. IV. contra Marcionem pro libertate diuortiorum non obscure pronunciat, cuius locum Cap. II. allegabimus. AVGVSTINVS, testimoniis eius inter se collatis, videri posset sibi ipsi esse contrarius, nisi diuersa spectentur tempora, quibus animum ad scribendum appulit, secundum quae aliquando nonnulla paulo aliter proposuisse, aut plane retractasse in curis secundis, cenferi debet. Inter eius autem testimonia, quae non omnem libertatem diuortiorum abiudicant, insignis locus est in L. I. *Retractat. Cap. XI.* Non quia omne peccatum fornicatio est. Neque enim omnem peccatorem perdit DEUS, qui quotidie sanctos suos exaudit, dicentes; dimitte nobis debita nostra, cum perdat omnem, qui fornicatur ab eo. Sed quatenus intelligenda atque limitanda sit haec fornicatio, et vtrum etiam propter hanc (figurate et metaphorice acceptam) liceat dimittere uxorem, latebrosissima quaestio est: Licere tamen

propter istam, quae in stupris committitur, nulla quaestio est. Idem L. II. Retract. Cap. LVII. Scripsi duos libros de adulterinis coniugiis, quantum potui, secundum scripturas cupiens solvere difficillimam quaestionem; quod utrum enodatissime fecerim, nescio; imo vero non me peruenisse ad huius rei perfectionem sentio, quamvis multos finus eius aperuerim: quod iudicare poterit, quisquis intelligenter legit. Eodem modo fluctuat AUGUSTINUS de adulterinis coniugiis Cap. XXV. In libro autem I. de sermone Domini in monte paulo apertius loquitur: Propter illicitas, inquit, concupiscentias, non tantum quae in stupris cum alienis viris aut foeminis committuntur, sed omnino quaslibet, quae animam corpore male utentem a lege DEL aberrare faciunt, & perniciosè turpiterque corrumpunt, potest sine crimine & vir uxorem dimittere, et uxor virum, quia exceptam facit Dominus causam fornicationis. AGATHENSE CONCILIVM, quod ann. DVI. celebratum est, Can. XXV. ita loquitur: Hi vero seculares, qui coniugale consortium culpa grauiore dimittunt, uel etiam dimiserunt, et nullas causas dissidii probabiliter proponentes, propterea sua matrimonia dimittunt, ut aut illicita aut aliena praesumant: si antequam apud episcopos comprouinciales dissidii causas dicerent, et prius uxores, quam indicio damnentur, abiecerint, a communione ecclesiae et sancto populi coetu, pro eo, quod fidem et coniugia maculant, excludantur. ap. LAVNOIVM d. c. s. p. 477. Disponit Canon propria autoritate, sed exposita apud episcopos causa, diuortia fiant, tantum abest, ut ad solum unicum adulterium diuertendi licentiam restrinxerit. GEORGII II. qui ad ann. DCCXV. fedi Apostolicae praefuit, locum allegabimus infra Cap. III. ubi diuortium permittit propter infirmitatem seu morbum, qui impedit, quo minus uxor viro suo debitum possit reddere. Ad annum autem

DCCLIV. STEPHANVS II. constituit *lepram* ad dissoluen-
 dum matrimonium sufficere, cuius locum itidem infra alle-
 gabimus. In VERMERIENSI concilio, quod sub PIPINO
 Rege in Gallia celebratum est ad annum DCCLII sic habet
 Can. V. *Si qua mulier mortem viri sui cum aliis hominibus con-*
siliauit, et ipse vir ipsius hominem se defendendo occiderit, et hoc
probare potest; ille vir potest uxorem suam dimittere, et si volue-
rit, aliam accipere. Aliae Synodi Imperatorum in his causis
 potestatem palam fuerunt professae. Ita CAROLI M. po-
 testatem agnouit Synodus ARELATENSIS ann. DCCCXIII.
 habita: *Haec igitur, inquit, Can. eius concilii XXVI. (ad cal-*
cem) sub breuitate, quae emendatione digna perspeximus, quam
breuissimè adnotauimus, & Domino imperatori praesentanda
decreuimus, poscentes eius clementiam, atque si quid hic mi-
nus est, eius prudentia suppleatur; si quid secus, quam se ra-
tio habet, eius iudicio emendetur; si quid rationabiliter taxa-
tum est, eius adiutorio, diuina opitulante clementia, perficia-
tur. V. LAVNOIVS de Regia in matrim. potest. P. II. art. II. c. 3.
 p. 333. seq. & c. 9. p. 350. CONCILIVM MOGVNTIACVM I.
 quod ann. DCCCXIII. habitum est, Imperatorem sic allo-
 quitur in praefatione; *De his tamen omnibus valde indigemus*
vestro adiutorio atque sana doctrina, quae & nos iugiter admo-
neat, & clementer erudiat, quatenus ea, quae paucis subter per-
strinximus capitulis, a vestra auctoritate firmantur: Si tamen
vestra pietas ita dignum esse iudicauerit, & quicquid in eis emen-
datione dignum reperitur, vestra magnifica imperialis dignitas
inbeat emendare, ut ita emendata nobis omnibus, & cunctae
Christianae plebi ac posteris nostris proficiat ad vitam & salutem.
 apud LAVNOIVM d. P. II. art. II. c. 9. p. 349. Fuerunt quo-
 que Patres, qui vel tacite Imperatorum in his rebus potesta-
 tem agnouerunt, & quamuis contra diuortiorum licentiam,
 pro diuersitate opinandi scripserint, tamen professi sunt, *con-*
suetudinem aliter se habere. vid. BASILII M. locus apud SEL-
 DENVM de Vxor. Ebr. L. III. c. 31. p. 446. & apud LAVNOIVM
 P. III. art. I. c. 5. p. 458. ZONARAE locus in Can. IX. ad Am-
 philochium exhibet idem LAVNOIVS d. l. p. 460. Sed haec
 nobis

nobis sufficiant, qui plura Patrum & Conciliorum hanc in rem testimonia nolumus cumulare, ne vltra terminos nobis praescriptos excresecat dissertatio nostra.

Causa dissensus inter Patres de causis diuortiorum.

Hinc incerta sententiarum farrago in ius canonicum, & cum eo in fora profluxit restricta nimis diuortiorum licentia.

§. XLIX. Ex his, quae dicta sunt, colligimus, vsque ad tempora introducti in fora iuris canonici fluctuasse saltem patres, Canones, Synodosque an diuortia tantum ob adulterium, an ob similes quoque et grauiores causas essent concedenda, quia terminos regere inter *virtutis praecepta & iustitiae regulas* supine neglexerant. Nonnulli enim, sicut ipse quoque SALVATOR noster, de restricto diuortiorum vsu iuxta leges virtutis & amoris coniugalis loquuntur; alii ad iustitiae regulas respiciunt. Vnde non potuit non contradictio & incerta opinionum series in Iure Pontificio de hac materia oriri. Postquam enim GRATIANVS Decretum suum ex Patrum sententiis & spuris Isidori constitutionibus, quae ad conculcandam diuortiorum libertatem potissimum faciunt, compilauerat, eaque sententiarum farrago in foris paulatim auctoritatem fuit nata, factum est, vt Herculis cothurnos infantibus aptarent, h. e. secundum *virtutis Christiannae* regulas iudicarent homines, qui secundum *iustitiae* praecepta vivere recusabant. *Nobis Euangelistis*, inquit B. LUTHERVS in *Epist. ad Georg. Spalatimum* 73. in *supplem. epist. a Buddeo editar. non est agendum cum perimacibus, sed inter voluntarios, quietos & cupientes ceuignari doceri & duci. Durus & obstipes a nostro foro mittimus ad Caesaris tribunal. conf. tota illa epistola.* Cum ad hunc vsque diem termini hi & limites adeo necessarii deprehendantur esse confusi aut saltem non satis sollicitè distincti, hinc orta in foris nostris illa nimium quantum restricta diuortiorum licentia, de qua in *Cap. III.* plura erit dicendi locus. Ex superioribus quoque patet ante tempora increbrescentis Papatus *lus circa diuortia* Principibus in dubium nunquam fuisse vocatum, quod postmodum inepta prorsus ino violenta interpretandi ratione ad Clericorum forum pertractum esse deprehenditur. Quamuis autem nobis hodie adeo felicibus esse contingat, vt excusso post reformationem iugo Papali Principes nostri iustos ciuills

ciuili imperii terminos quasi postliminio recuperauerint: mirandum tamen est, etiamnum hodie ex Protestantibus reperiri tantum non omnes, qui ius determinandi causas diuortiorum Principi Euangelico abiudicare conantur.

§. XIX. Sed mirari desinat, quisquis considerauerit, cum solo velut LVTHERO totum reformationis negotium & initia & incrementa, simulque finem suum esse consecutum: adeo enim, qui post LVTHERVUM extiterunt, THEOLOGICI pariter ac ICTI, reliquiarum papalium vinculis ligati, residua doctrinae papalis documenta emendare & opus a LVTHERO coeptum perficere supine neglexerunt, vt reiecta tantum hypothese, de *sacramento matrimonii*, plerasque inde fluentes conclusiones protestantes retinuisse, confidenter ausim affirmare. Ipse quoque LVTHERVVS, qui conclusiones nonnullas aggredi sustinuerat, ab *intrinsecis suis hostibus* (sic ICTOS sui temporis appellat *Epist. 251. in supplement. a Buddeo editis.*) non parum fuit in reformanda doctrina causarum matrimonialium impeditus. Etenim legimus apud SECKENDORFIVM in *histor. Lutheranismi Lib. III. sect. 32. §. 126.* item ipsi fuisse cum ICTIS sui temporis de sponsalibus clandestinis, eorumque validitate, quae etiam ad publicas querelas peruenit. LVTHERVVS sponsalia absque parentum consensu inita ipso iure nulla & inualida esse recte opinabatur; ICTI contra ex erroneo principio iuris canonici, quasi *vinculum diuinum* subesset sponsalibus, haud iterum dissolendum, LVTHERO se opposuerunt. Quare grauius contristatus LVTHERVVS, ad SPALATINVM anno 1544. ita scribit: *Ego tibi fateor, in hoc anno sic me esse acceptum, vt in vita mea & in tota causa Euangelii nunquam fuerim perturbator. Oriur enim mihi cum Iuristis negotium acerrimum, de clandestinis sponsalibus. Et quos speraueram fidas Euangelii amicos, experior hostes acerrimos. Et post pauca: intrinseci hostes plus nocent, quam externi, vt Iudaeus inter Apostolos. Sed vincit crucifixus, & perit crucifixor.* Deinde quamuis LVTHERVVS quaestionem cardinalem & praedudicialem, *an matrimonium sit ciuile negotium*, in libro, quem

Causae, cur post reformationem doctrinae de diuortis non fuerit reformata.

quem *de coniugio* scripserat, tum & alibi haud obscure affirmauerat, vix pauci tamen reperti sunt post LVTHERVVM tot seculis, qui eandem canere cantilenam ausi fuerint, adeo vt cum superiori seculo Autor Pseudonymus in famoso scripto, cui titulus: *Dhnyartheische, gewissenhafte Betrachtung vom H. Ehestand, Ehebruch, Ehescheidung und Vielweiberey* &c. eandem dicere sententiam sustinuerat, dici vix possit, quantas querelas quantasque turbas mouerit hoc scriptum inter eos inprimis, qui ab orthodoxa fide nomen sibi imponunt. Denique perspexerat LVTHERVVS in allegato libro, causas matrimoniales magistratus ciuilibus imperio & curae subiectas, ex iure Pontificio haud esse decidendas, quo ipso tamen irritauit ICTOS, quos vehementer offenderat, querentes, ius canonicum sibi eripi e manibus. Excell. Dn. BOEHMER Patronus & Praeceptor noster honoratissimus in *Iure Ecclesiastico Protestantium L. 1. Tit. 2. §. 6.* Et quamuis re ad Electorem delata, is peculiari rescripto *d. 8. Ian. 1577.* praeceperit: *Vt de iis, quae controuersa & dubia essent, speciatim in causis matrimonialibus, Theologi & ICTi amice conferrent, & absque detrimento doctrinae Christianae, a Luthero propositae, concordarent, posthabitis legibus Pontificiis &c.* tamen cum Elector manum operi haud admoueret, nec publica lege ius Pontificium damnaret, non potuit non propositum feliciter euentu. Quibus omnibus sedulo perpensis, liquidum manifestumque est, post reformationem doctrinam quoque de diuortio a reliquiis Papismi purgatam & reformatam haud fuisse.

CAP. II.

Quaestiones quasdam praeiudiciales examinans.

§. I.

*Examinantur
quaestiones
praeiudiciales
duae.*

Hodie duas potissimum licet obseruare sententias inter Doctores velut praeiudiciales, quae *iuri Principis Evangelici circa diuortia* sunt contrariae. *Vna est illorum*

illorum, qui legibus diuinis posituius vniuersalibus locum relinquunt; altera eorum, qui reliquiis Papismi in hac materia adhuc dum indulgent, ac coniugia ciuium diuina quadam sanctione a cura Principum exempta esse profitentur. De vtraque videamus.

§. II. Ius diuinum posituum vniuersale dicunt, quod D. O. M. primæuis fidelibus tantum ex legislatione reuelauit, vt tamen omnes omnino gentes obligare debeat. Huius characteres ac notæ hæc vulgo perhibentur. 1) Si lex aliqua ante foedus cum Abrahamo a Deo lata fuerit, v. gr. homicidii dolosi poena capitalis. 2) Si in libris Mosaicis alicui legi eiusmodi declaratio fuerit adiecta, quod DEUS gentes ob eius transgressionem puniuerit & profligauerit, quo pertinet prohibitio incestus *Leu. XIX.* 3) Si lex Mosaicæ in nouo foedere repetita esse legatur, vt prohibitio polygamiae & diuortii, *Matth. c. V. & XIX, 3.*

Prima, de iure diuino posituum vniuersale.

§. III. Verum enim vero, si dicendum, quod res est, non videtur posse concipi, qua ratione DEUS leges tulerit posituas, quæ omnes omnino homines obligaturæ essent, quamuis ab omnibus exacte intelligi aut cognosci non potuerint. Non modicam contradictionem inuoluit, posituum esse, & tamen obligationem producere vniuersalem. Principium cognoscendi harum legum non est recta ratio, quale debet esse in legibus vniuersalibus, vtpote quod principium omnibus est commune, sed est legislatio positua seu reuelatio, eaque in primis Iudæis facta. Vnde igitur aliis gentibus de tenore earum constare potuit, quibus non est facta reuelatio? Solane traditione? Sed illa fallax est & incerta, idque tum ob labilem hominum memoriam, tum ob affectus eorundem & passiones, humanaeque deprauationem naturæ, quæ vt scripturam arrodere & corrumpere audet, ita multo magis verbales traditiones detorquet in alienum sensum. Vnde sua sponte fluit, eam ex intentione Dei non posse esse medium securum propagandi leges vniuersales.

Quod reicitur rationibus.

D

§. IV.

Diortia an iure diuino positio vniuersali sint prohibita? negatur, rationibus.

§. IV. Sed vt *de diortijs in specie* dispiciamus, eorum prohibitionem iuris diuini vniuersalis positio esse, probant harum legum fabricatores ex primaeva matrimonij institutione *Gen. I. & II. Propterea deseret homo patrem & matrem & adgluimabitur uxori suae & erunt duo in vnam carnem.* Quam ipsam institutionem vim legis habere, persuasissimum habent, quamuis probare vix audeant. Cumque eadem in nouo foedere repetita sit, nihil deesse videbatur, quo minus diortiorum prohibitio ad leges diuinas vniuersales positias referatur. Nos vt distinctim respondeamus, 1) ex primaeva institutione legis euinci efficaciam cum ratione haud posse, existimamus. Alias inde sequeretur, hominibus quoque alias circumstantias, quae in primaeva institutione adfuerunt, per modum legis esse obseruandas, v. gr. quod protoplasti nudi fuerint, quod institutio facta fuerit sub dio, a DEO ipso, sine sacerdotis interuentu, sine pacto matrimoniali, sine consensu & praesentia parentum & cognatorum, sine hospitibus, sine musica, sine cibo & potu, sine arrha & annulis &c. quae singula, si hodie in matrimonijs vellemus obseruare, non solum foremus ridiculi, sed & peccaremus in quibusdam aduersus dictamen rectae rationis. Ill. Dn. THOMASIVS, Patronus, Praeceptor noster venerandus *Inst. Iurispr. diu. Lib. III. c. III. §. 77. & in Causelis circa Iurispr. Eccles. C. 5. §. 13. lit. m. in not.* 2) In textibus veteris & noui foederis nihil deprehenditur, quod legibus positio vniuersalibus patrocinetur, aut Principum Euangelicorum iuri circa diortia deroget. Tantum enim ibi natura matrimonij explicatur iuxta regulas virtutis conjugalis, vnde Saluator Christus, *iam, inquit, non sunt duo, sed vna caro, & quod DEus copulauit, homo ne separet v. Matth. XIX, 32. Marc. X, 4. seq. Luc. XVI, 18.* Quibus verbis omnino indicatur arctissima societas, quam temere dissolui neque decorum humano generi neque vtile fuit. Inde tamen non sequitur, eam societatem non posse dissolui ex causis matrimonij naturam & finem subuertentibus. Sicut non sequitur: DEus coniuges coniunxit, ergo, non est

in arbitrio hominum, quis cui coniungi velit? aut non debet pactum inter coniungendos intercedere. Quin potius ex hoc ipso firmiter concludit Miltonus: DEUS coniunxit homines, interueniente pacto, igitur ipsos non vult dirimi, nisi pactum illud fuerit violatum. Praeclare PETRVS SOTVS apud LAVNOIVM *de regia in matrim. potest. P. I. art. 1. c. 6.* ad hæc verba edisserit: *DEUS per causas naturales & ordinatos humanos contractus perficit, i. e. autoritate legum, sicut naturales res per causas naturales. Non itaque DEVS coninxit, quod contra iustas leges humanas coniungitur. Hoc dicimus, quoniam Iuristis nullis visum est, non esse potestatis secularium legum matrimonium nullum reddere, addo, aut dissoluere, sed tantum Ecclesiasticarum.* Mirandum sane est, ICTOS Protestantæ magis coecutire in hac materia, quam ipsos Pontificios. Caeterum illud certum est, si in primæua virtute coniugali perstitissent homines, aut adhuc dum subsisterent hodie, nullum sine dubio diuortii futurum esse locum, quia mala omnia, vnde diuortia fiunt, ab iis exularent. Quare recte celeberrimi Obseruatores Hallenses *Obseru. XXVI. Tom. V. §. 46. 48.* patriarchas existimauerunt sponte ac virtutis amore a diuortii abstinuissè, quia perspexerant, melius esse, si obseruent, quæ communiter ad leges connubiales referuntur, quam si diuersos mores sequerentur; plerumque enim libidinem indicant diuortia, si fiant ea intentione, vt aliaducatur; aut imprudentiam, si ob mores peruersos fiant, quod non satis circumspectus quis fuerit in seligenda persona. At enim vero, vbi post lapsum peccatum introductum est in mundum, manent quidem regulæ virtutis & amoris coniugalis, homines autem, qui affectibus indulgent, hodie secundum has regulas in foro externo vbique diiudicari nequeunt. Vnde quoque CHRISTVS diuinæ veritatis restaurator regulæ subiungit exceptionem, *εἰ μὴ ἐνὶ προτέρας Matth. XIX, 9.* de qua in sequentibus plura dicendi locus erit.

§. V. Neque gentium mores ab his, quæ diximus, alie-
ni vaquam fuerunt, sed eorum institutis, variae diuertendi
causæ

Gentium mo-
ribus;

causae admiffae, & diuortiorum cura non aliter, quam ceterarum rerum ciuiliū reipubl. fuit permiffa, vt *Cap. I. huius dissertationis* probauimus. Quemadmodum autem GROTIVS ex gentium moribus iuris naturalis regulas velut a posteriori probat: ita recte quoque nos facturos existimo, si ex iisdem gentium moribus vniuersalem diuortiorum prohibitionem a posteriori conuellamus.

*Altera quæ-
stio præiudi-
cialis. An ma-
trimonium fit
negotium ci-
uile, & huma-
num.*

§. VI. Principum Euangelicorum iuri circa diuortia contraria quoque sunt, qui papizantium opinioni in hac materia subscribunt, & quamuis sacramentum non expresse appellent matrimonium, tamen nec pro ciuili contractū aut humano negotio venditare audent, sed diuina quadam functione id a Principum cura exemptum esse existimant, & in regula manent: *matrimonia esse indissolubilia*. Ad hos refutandos eximiam operam contulerunt, qui de reliquiis sacramenti in matrimonialibus professā opera commendati sunt, Beatus IO. SAM. STRYK. *de reliquiis sacram. in matrim.* Excell. Dn. BOEHMER Præceptor & Patronus noster venerandus in *Schilhero Illustr. Lib. II. Tit. XI.* Ita scilicet comparatum est cum natura generis humani. Aegre deponuntur errores, & postquam id, quod maxime crassum & palpabile fuit in errore, reiectum esse deprehenditur, remanent tamen saepe eius conclusionēs, sub specie quandoque pia, aut diuersa paulo appellandi ratione palliatæ ac colore tinctæ. Idem in erroneo conceptu matrimonii nobis obuēnit. Reiecerunt nostrates Theologi ad vnum omnes sacramentum matrimonii. Sed vt coniugium pro negotio prorsus humano & potestatis ciuilis curæ subiecto haberent, propter inueteratum errorem vix a se impetrare potuerunt, quo ipso fundamentum erroris intactum reliquerunt. Vnde GERHARDVS *loc. Theol. tom. 7. p. 54.* vbi aduersus sacramentum matrimonii disputat, eo ipse dilabitur, vnde diuerterat, & putat generali significato coniugium sacramentum dici posse. Reliqui nomine sacramenti quidem abstinēt, Theologi pariter ac ICI, sed coniugium tamen ob pias quasdam ratiunculas ciuilibus negotiis haud posse accenseri aperte profitentur. CARPZ. *Iyrud. Eccl.*

Eccl. Lib. 2. d. 1. n. 16. seqq. FINCKELTHAVS. *de iure Patronatus c. 4. n. 16.* Quemadmodum autem supra laudati Auctores celeberrimi reliquias Papismi ex doctrina de sacramento matrimonii, in scholis et foris Protestantium adhuc dum hodie obuias, feliciter detexerunt: ita nobis tantum fundamentum horum errorum erit tangendum, & hoc imprimis solide probandum, *matrimonium in se & sui natura nihil aliud esse, quam negotium ciuile humanum, unde nec aliter considerari debet in foro, quam ut contractus curae Principis relictus, ad decorem & emolumentum reipublicae.*

§. VII. Nos ad probandam thesin nostram hoc utimur argumento; quodcunque negotium fit actibus externis, mediis externis, ad finem externum, illud est ciuile, humanum; non diuinum, non spirituale. Iam videamus de matrimonio. Initur consensu, mutuo, de re in potestate contrahentium posita, & quidem mere externa, sc. indiuidua vitae consuetudine, ad finem externum, sc. sobolis procreationem & mutuam adiutorium, omnisque commodi & incommodi participationem, & ultimo promouendam temporalem tam propriam, quam reipublicae felicitatem. Haec omnia, annon sunt mere ciuilia, annon mere externa, foro humano subiacentia? B. DN. IO. SAM. STRYK. *d. Diss. c. 2. §. 5.* Coecus profecto sit oportet, qui consequentiam non animaduertat. Neque responsione indiget quorundam ciuiliarum argumentum, matrimonium non esse negotium ciuile, quod eius *obiectum* non sit *res in commercium ueniens*. Vtique enim publice non exponuntur promercales virgines, nec nostris moribus in foro de earundem ludi solet corio. Interim sicut alia quoque sunt negotia ciuilia bene multa, quae publicae non solent esse uenalia, v. c. *officia publica*, ita eadem ratione materia matrimonialis ciuilis erit, h. e. in commercio ciuium & sub cura magistratus ciuilis posita, imprimis, cum ambitus hic in precio habeatur, nec pro Simoniaco reputetur, qui proxenetam agit.

§. VIII. Verum, ut pio quodam colore tingant erroroneam opinionem, prouocant ad *diuinam matrimonii originem*

Probatum rationibus.

Respondetur objectionibus ciuiliarum.

2) de diuina matrimonii institutione.

nem & primæuam eius institutionem, vnde diuinitatem aliquam seu sanctitatem eidem conciliari posse putant. Ast in iis, quæ diuinæ sunt originis, hæc inest differentia, vt quædam sine medio a DEO proueniant, eaque propterea in maiori sint veneratione: quædam autem mediantibus causis secundis quotidie producantur, ac proinde in tanta dignatione non sint. Neutra vero tanquam essentialiter diuina aut spiritualia ab origine reputari poterunt. Ex quo illud sequitur, matrimonium protoplastorum, inprimis quantum in primæua sua perfectione perstitit, tanquam quoddam DEi opus immediatum & omnibus numeris absolutum, diuinæ originis imaginem magis præ se tulisse, quam quæ hodie contrahuntur coniugia, ab hominibus inconsideratis, amoris oestro abreptis, & affectibus suis nimium indulgentibus. Quod si autem ea omnia, quæ diuinæ sunt institutionis, diuina, sacra, aut spiritualia appellenda essent, facile relaberemur in turpissimam gentilium superstitionem, qui omnia sempiterni DEi opera, tanquam diuina venerabantur colebantque. Quin quod hoc ipso augeretur spiritualium rerum diuinarumque numerus, ad quas imperii ciuilis maiestas, templorum structura, sobolis procreatio, imperium in bruta animantia & tota denique vniuersi huius machina aliæque infinita forent referenda. Quod autem vulgo dicunt, *sub matrimonio vni-*
nem CHRISTI cum Ecclesia repræsentari, Ephes. V. & *inde rem esse spiritua-*
lem, parum roboris habet, nam et sub agro, semine, aliisque plurimis rebus terrenis adumbratur regnum CHRISTI, quibus nulla ratione qualitas quædam spiritualis adscribi potest. Quotiens enim sub schemate quodam corporali repræsentatur res aliqua spiritualis, propterea schema et imago non est ipsa res spiritualis, sicut umbra non est corpus ipsum conf. CALIXTVS *dissert. de coniugio & diuort. §. 26.*

3) *de typica
matrimonii
repræsentatione.*

4) *in specie de
matrimonii
christianorum.*

§. IX. An propterea matrimonia Christianorum diuina aut sancta dici mereantur, *quod intra terminos continentiae conjugalis vnus cum vna coeant, et quod liberorum educatio in veritate verbi diuini fiat, ad quod gratia sancti Spiritus*

ius

us requiritur? quaerunt et affirmant nonnulli, quibus tamen facile potest satis fieri. Nam & apud gentiles quosdam monogamiae sunt et fuerunt in precio, quas tamen propterea res *spirituales* aut *diuinas* nemo dixerit. In se aëtus coniugalis, siue cum vna vxore, siue cum pluribus fiat, ita est comparatus, vt nihil, quod spirituale sit, aut diuinum inuoluat. Vt liberos Parentes educent, in veritate, quam ipsi agnoscunt et profitentur, ad officia parentum erga liberos pertinet, nihil tamen infert, quod sanctum sit aut diuinum, alias enim iterum in infinitum augetur rerum diuinarum numerus.

§. X. Denique nec propter *benedictionem sacerdotalem*, quae solet illi adhiberi, matrimonium plusquam civile negotium dici merebitur. Nam sicut omnia negotia humana cum DEO & votiuus precibus auspiciari fas est; ita multo magis decens erit piusque, coniugalem societatem sic initiari, vt vel ipsa hac pia ecclesiae ceremonia, decoris et christiani ordinis gratia introducta, illa a vago concubitu & concubinato distingui posset. Quo ipso tamen nihil induit societas coniugalis, quod e numero humanorum negotiorum eam eximat, rebusque diuinis adscribat. CALIXTVS *dissert. de coniugio & diuortio §. 25.* Vnde quamuis ipsis iam olim Iudaeis *aliqua* hierologia in vsu fuerit, vt prolixè docet CARPZOVIVS *Dissert. de Chuppa Hebraeor.* & ab his in ecclesiam CHRISTI cum aliis ritibus recepta esse videatur, vt sibi persuasit GROTVS *ad Matth. Cap. XXVI.* Imo quamuis etiam plurimi e patribus ecclesiasticis ante & post seculum IV. eiusdem faciant mentionem. vid. IGNATIVS in *Epistola ad Polycarpum* (si modo illa genuina dici meretur) TERTVLLIANVS in *libr. de pudicitia.* CLEMENS ALEXANDRINVS, AMBROSIVS et BASILIVS, quorum loca collegit GROTVS *l. c.* et TOBIAS PFANNER *P. 2. Obseru. Eccles. c. 7.* conf. HENR. CHRISTOPH. HOCHMANN. in *singulari hac de re Dissert. Notanter tamen dixi, aliquam saltim hierologiam seu benedictionem illis seculis fuisse in vsu, nam ea, quae hodie celebratur a sacerdotibus*

§) de benedictione sacerdotali.

bus in facie ecclesiae, Papatui originem suam debet, vt pro-
 lixe docet Beatus Dn. Io. SAM. STRYK. *de reliquijs sacra-*
menti in matrimonialibus c. 3. Apposite SELDENVS L. II.
Vxor. Ebr. cap. 27. p. 208. *Sub initio Christianisimi, quotquot*
Iudaeos imitarentur, sacros ministros, vt nuptiis necessarios, non
adhibuisse, certum est. Verum tamen, cum benedictiones, quae
sacrorum genus est, adhiberi nuptiis solitae sint ab Iudaeis, atque
sacra iidem a Paganis, interdum etiam ipsi Antistites sacri,
vt in consarreatione, aliterque, visum tandem est, etiam Chri-
stianis, non sine sacrorum aliquo Antistite, qui velut contra-
ctum sponsalium consecraret, benediceretque nuptias celebran-
das. Quod tamen nec passim pariter nec semper obtinuit.
 Deinde quoque probari haud potest, illis seculis existimatum
 fuisse, hac ipsa qualicumque hierologia matrimonium, amissa
 veteri natura, migrare in speciem negotii diuini aut spiritua-
 lis. Vnde quoque illis seculis adeo non fuit necessaria, vt,
 ea omissa, matrimonium pro rato haud fuerit habitum. Nam
 quoties in ipso seculo Iustiniano de legitimo matrimonio
 quaeritur, ad id nihil amplius requiri legimus, praeterquam
 nuptialia instrumenta, quippe quae tum pro solemnitate obti-
 nuerunt, et legitimum matrimonium a concubinato alio-
 ue vago concubitu distinxerunt. Neque nobis obstat *Nov.*
LXXIV. c. 4. vbi dicitur, *accedere debere coniuges ad quan-*
dam orationis domum, et rem communicare sanctissimae illius ec-
clesiae defensori, qui tres aut quatuor Clericorum, adhibens,
attestationem conficere debeat; Nam 1) quod ibi de defen-
 sore ecclesiae dicitur, de Aduocato eius seu Patrono intelligen-
 dum, non de ministro sacro. 2) Nec clerici adhibiti iubentur
 copulare coniuges, sed 3) nuda attestatio ab iis desidera-
 tur. Et quamuis 4) clerici adhibiti ex decoro Christiano et
 tenore personae, quam gerebant, benedixerint coniugibus,
 hoc tamen non factum ex dispositione & iuris necessitate:
 quinimo 5) Ipse IUSTINIANVS digniores personas, tum
 et infimae conditionis homines expresse excipit, & denique
 6) in eo casu, quo dotalia instrumenta fuerunt composita,
 hanc solemnitatem prorsus remittit, his verbis: *haec autem*
dicimus,

dicimus, ubi non dotis, aut antenuptialis donationis sit documentum. Item in verbis: fidem in solis testibus suspectam habentes ad praesentem devenimus dispositionem. Longe autem post, et quidem in Oriente, LEONIS tempore, h. e. circa ann. DCCC. prima constitutio fuit promulgata, de adhibenda in matrimoniis benedictione sacerdotali, ceu docet rubrica Nou. 89. Ne matrimonia citra iam receptam benedictionem confirmantur, quae ipsa ab ALEXIO COMENO renouata, atque sic continuo usu in Oriente obseruata fuit. In Occidente per Constitutionem EVARISTI Pontificis, aut Euaristo saltim tributam, ac in capitula CAROLI M. et LVDOVICI Caesarum relata benedictionis sacerdotalis usus vim legis obtinuit, ita vt matrimonium, ea non adhibita, pro rata non fuerit habitum, quod ipsum ad nostra vsque tempora continuo fuit obseruatum. vid. omn. SELDENVS de vxor. Ebr. lib. II. c. 28. 29.

§. XI. Ne autem haec, quae latius hoc capite a nobis dicta sunt, citra autoritatem, aut contra receptam dei formulam dixisse videar, prouoco ad testimonium B. LVTHERI, qui matrimonium ad causas civiles, magistratus imperio determinandas, expressis verbis refert, in libro von Ehe Sachen, Tom. V. Ienens. p. 237. ubi in praefat. ita loquitur: Ich wehre mich fast, ruffe und schreye, man solle solche Sachen der weltlichen Obrigkeit lassen. Es kan ja niemand laugnen, daß die Ehe ein äußerlich weltlich Ding ist, wie Aleis der und Speise, Haus und Hoff, weltlicher Obrigkeit unterwerffen. Et post pauca: Darum will ich schlecht hin mit solchen unvertvoren seyn, und bitte jedermnn, er wolle mich damit zu frieden lassen. Hast du nicht Ober-Herren, so hast du Official &c. Mir grauet auch NB. für dem Exempel des Pabsts, welcher auch sich am ersten in diß Spiel gemenget, und solche weltliche Sachen zu sich gerissen hat, bis so lange, daß er ein lauter Welt-Herr über Kayser und Könige worden. Also besorge ich mich auch, der Hund möchte an den Lapplein lernen Leder freffen, und mit guter Meinung verführet werden, bis wir zuletzt aus dem Evangelio fallen in eitel weltliche Händel. IDEM

E

in

Hactenus
ita confirman-
tur testimoniis
Theologorum
& ICorum
Protestan-
tium.

in epist. 193. supplem. a Dn. BVDDEO editor. ita scribit. *Quantum scis, nos coniugii causas (hactenus desertas a magistratu) necessitate a nobis esse susceptas. Nunc autem publico libro ad magistratus esse reiectas &c.* Nec fatis mirari potest CALIXTVS in dissert. de coniugio & diuort. §. 24. esse etiam inter Protestantes, qui coniugium contractum civilem esse negant. Eodem fere modo loquitur Ill. Dn. COCCIVS in Dissert. de matrimonio momentario in prolegem §. I. *Ius nostrum, inquit, civile, negotium hoc matrimoniale respexit tanquam maxime civile, uti quoque in se & sua natura est, nec vllum inter matrimonium & aliud quoddam negotium, in vita civili occurrens, verum subest discrimen, multo minus quicquam spirituale habet. At ius canonicum, cum Pontifices causis huius matrimonialibus ad ecclesiasticum forum pertractis, sibi clericoque suo multum lucri accessurum non vane conicerent, matrimonium pro sacramento venditare sustinent.* Idem professã opera exequitur, quem superiore Cap. §. 19. allegauimus, autor pseudonymus in famoso scripto: *Ohnpartheyische und gewissenhafte Betrachtung vom 3. Ehestand, Ehebruch, Ehescheidung und Vielweiberey*, quod anno 1672. prodit. Denique excellentissimus LVDOVICI in dissert. de Iudice in caus. Princip. Protest. matrimon. §. 12. huic quoque sententiae subscribit, & nihilominus, inquit, quantum ad formam & substantiam matrimonii, quae in consensu & contractu perpetuae cohabitationis consistit, aut quae de eo sunt iudicia, spectat, pro spiritualibus haberi nequeunt causae matrimoniales, sed ut reliqui contractus ad seculares erunt referendae. conf. HOTTOMANNVS Conf. 108. n. 2. MINDANVS de processu Lib. I. c. 10, n. 1. in fin. MEVIUS ad Ius Lub. Lib. I. art. 4. n. 39.

CAP. III.

De iure Principis euangelici circa diuortia.

§. I.

Formatur
thesis.

EX asserta superiore Capite thesi, matrimonium in se nihil aliud esse, quam negotium civile, sua sponte illud fluit,

fuit, quod principaliter hac in dissertatione erat ventilandum: *Quemadmodum ad curam reipublicae spectat, providere, ne promiscua diuortiorum licentia reipublicae detrimentum adferat: ita in eiusdem positum esse arbitrio, causas determinare, quibus diuertere liceat, aliasque praeter adulterium & malitiosam desertionem admittere, causa tamen in iudicio cognita.* Vtrumque enim in reipublicae vtilitatem & tranquillitatem cedere videbatur. Sicut igitur olim propter arbitrariam diuertendi, quae inualerat, licentiam, consultius visum fuit legislatoribus, diuortiorum causas restringere, ita hodie, vbi omne diuortium ad vnicam velut *adulterii* causam est redactum, principi interdictum non est, diuertendi licentiam paulo ampliare, &, latis legibus, ad iustos redigere terminos. Commune sane hoc est omnibus negotiis ciuilibus, vt pro temporum varietate hominumque conditione, nunc sic nunc aliter ineantur; nunc facilius nunc iterum difficilius irriterentur; nunc his, nunc aliis cautionibus rata, firma, valida; nunc inualida, irrita, nulla efficiantur, quo hac ipsa prudenti legis determinatione finis reipublicae eo facilius obtineatur. *Non enim ignoras, inquit A GELLIVS Lib. 20. Noct. Attic. c. 1. legum opportunitates & medelas pro temporum moribus & pro rerum publicarum generibus, ac pro vtilitatum praesentium rationibus, proque vitiorum, quibus medendum est, feruoribus mutari atque flecti, neque vno statu consistere.* Sicut itaque oportet esse magistratum, qui aliis contractibus leges praescribat; ita quoque eius requiritur officium, vt contractum matrimonialem latis legibus regat & determinet, idque tanto magis, quanto plus commodi, si bene; & quanto plus incommodi, si male ineantur, ex hoc contractu ad hominum societatem manare solet. Maxima sane pars politicae societatis ex matrimoniis constat, proinde Princeps quoque in primis circa hoc caput legibus prospicere debet, tum, vt impedimenta, quae publicae vtilitati obstant in matrimoniis, fanciat, tum, vt quae contra vtilitatem reipublicae contracta sunt, ea iterum dissoluat. *In dubio enim tanta competere praesumitur*

Principi potestas, quanta sufficit ad obtinendum reipublicæ finem, i. e. tranquillitatem internam & externam.

*Arbitraria
diuortiorum
licentia rei-
publ. damno-
sa.*

*Sed & nimis
restricta co-
runden licen-
tia.*

*Media iustissi-
ma via.*

*Cur tantum
Principis Eu-
angelici facta
sit mentio.*

§. II. Ipsa historia Hebraeorum aliarumque gentium comprobatur, quantam confusionem, quantumue detrimentum patiatur respublica ex *nimia extensione diuortiorum*, quae ubi in arbitrio ciuium erant posita, etiam ob leuissimas causas, pro vulgi ingenii, nunc diuertebatur ab vxore & alia ducebatur, mox ubi haec displicere coepisset, huic quoque nuncius mittebatur, admissa iterum in thorum priore, aut ducta tertia. Sed etiam illud ex historia Papatus constat, quam male prospectum societati humani generis fuerit, introducto in ecclesiam & male explicato dogmate: *matrimonia esse indissolubilia*. Nam postquam hoc modo Theologorum scholis fere vnice relicta esset doctrina de *diuortiorum licentia*, contigit, vt in alterum extremum impingerent, & quae grata debebat esse cum thori socia matrimonialis consuetudo, ea saepe cum pessima thori violatrice & hoste, cum perpetua animi dissensione, cum rubore & miseria erat transigenda. Vnde nihil superest, quam vt Princeps inter haec duo extrema mediam incedat viam, ac, tum ne arbitraria fiant diuortia, prouideat, tum quoque, ne optimo etiam coniugi, infelici matrimonio cum perpetua animi aegritudine, esset immoriendum, aliquas, easque *graves causas* determinet, ob quas diuertere ab vxore vel marito cuique liberum esset. Cur autem *Principis Evangelici* tantum mentionem fecerim in dissertationis rubro, ratio in aprico est, quia Catholici qui dicuntur, secundum suae religionis principia causas matrimoniales pro spiritualibus habent easque supremo Pontifici determinandas relinquunt. Et quamuis Principum potestatem eousq; agnoscant nonnulli, vt eos impedimenta determinare posse profiteantur, quibus illegitime coalita matrimonia retro nulla declarari possint, quod ipsum professa opera executus est, quem *primo Capite* saepius laudauimus, doctissimus Io. LAVNOIS in libro de *regia in matrim. potestate*; ubi tamen nulla legibus sunt posita matrimoniis impedimenta, vix quisquam est e Catholicis Theologis

logis pariter & ICtis, qui audeat afferere, infelix matrimonium a Principe dissolui posse: tum quia coniugium pro *absolue indissolubili* habent, tum quia Pontifici causas matrimoniales relinquunt.

§. III. Quando autem diximus, diuortia priuatorum arbitrio haud esse relinquenda in ciuitate, 1) obiciunt nobis nonnulli exemplum Abrahæ, Hagaram sine iudicio, priuato arbitrio eiicientis, tum quoque Iudæorum licentiam, priuato ausu dimittendi vxores, dato libello repudii. Quod autem Iudæis licuit, idem multo magis poterunt Christiani, quos minus onerandos esse legis iugo pronunciat Apostolus *Act. XV. vers. 10.* Sed facilis est ad hæc responsio. Abrahami repudium est factum, extra rempublicam degentis, ubi iudicis copia non datur, quamuis nec priuato ausu, sed iubente DEO fuerit expulsa Hagar. Deinde nec senatum prorsus exclusum fuisse in republica Hebræorum in causis diuortiorum, vel ex eo patet, quod si maritus vellet vxorem eicere, denegato ipsi libello repudii, vxor in foro agere posset, vt sibi daretur a marito repudii libellus. Supra quoque ex SELDENO obseruauimus, vxoribus fuisse licitum in foro agere, quo mariti ipsas cum dote dimitterent. Et quemadmodum causæ matrimoniales in genere ad vtrumque Iudæorum Synedrium referebantur; vid. *CYPRAEI iudicium de iudice in causis matrimon. competente* apud DEDECKEN. *P. III. Consil. p. 5. sq.* ita quoque, quæ circa diuortia oriebantur lites, coram eodem iudicio definiendas fuisse, tuto licet colligere.

§. IV. Porro Principem seu magistratum politicum in causis diuortiorum competentem iudicem esse ideo (II) negant plurimi, quod causæ matrimoniales, etiam apud Protestantibus ad *ecclesiasticas* referantur, quarum decisio potissimum ex sacris litteris petenda, adeoque THEOLOGIS relinquenda esse videantur. Nos causas matrimoniales nihil habere, quod *spirituale* aut *ecclesiasticum* sit *superiori capite* fufus demonstrauimus. Nec leges Mosaicæ circa connubia *vniversales* esse, quæ in omnibus nos Christianos aequè vt Iudæos stante republica, obligent, eodem capite dictum.

Refellitur obiectio 1) ab exemplo Iudæorum priuato ausu mulieres eiicientium.

Obiectio 2) causas matrimoniales ad ecclesiasticas referri adeoque ad magistratum politicum haud pertinere.

Reliqua vero, quae vel a CHRISTO, vel ab Apostolis circa diuortiorum vsum in sacris litteris sunt consignata, non *leges esse proprie sic dictas, sed virtutis & pietatis praecepta*, quae in foro externo non semper possint in vsum deduci, mox latius sumus demonstraturi. Illud autem, quod dicitur, *causas ecclesiasticas ad magistratum civilem non pertinere*, manifesto inter reliquias Papatus erit referendum, qui hoc in primis principio dominatum & iurisdictionem suam latius extendit. Nam si vel maxime largiamur dissentientibus, causas ecclesiasticas ex sacris tantum literis esse decidendas, num earum lectione aut intellectu velut indigni erunt censendi Laici? Annon sacram scripturam scrutari omnibus hominibus iniungitur? An Laicis sunt denegata *magistrata* Spiritus S.? *Rom. XII, 2. Eph. V, 10. Philipp. I, 9. 10. 1. Thess. V, 20. 21. Iob. IV, 1. Conf. B. Dn. Io. SAM. STRYCK, de reliquiis sacramenti in matrim. Cap. I. §. 2.* In sacris quoque litteris de *usuris*, de *malitia*, de *obedientia Principi praestanda*, de *danda contributione*, de *contractibus*, de *fide seruanda*, de *delictis*, & id genus aliis quaestionibus *ciuilibus* disponitur: an igitur & ad forum suum pertrahent Clerici & causis ecclesiasticis accensibunt, tanquam ex sacris potissimum literis sub praetextu, quod earum rerum ibi mentio fiat, decidendis? Nequaquam. Causae igitur matrimoniales *sua natura* ad id forum pertinent, vbi de validitate ceterorum actuum ciuilium agitur, & vbi de violato tenore reliquorum disceptatur contractuum. Quod vero apud Protestantes pro causis matrimonialibus & reliquis ecclesiasticis peculiare iudicium ex personis *secularibus & ecclesiasticis* mixtum constitutum fuerit, non fit ex necessitate, sed libera principum dispositione, imo, si dicendum quod res est, hoc temperamentum est ex genere eorum, quorum principia tanquam erronea reprobamus, conclusiones tanquam palato nostro gratas & proficuas reiiicere reculamus. Nolumus tamen Confistoriorum ecclesiasticorum autoritatem in dubium vocare, quippe quae ex *concessione Principis*, iure magistratus ordinarii, ipsis optimo iure competit. Hoc tantum volumus,

papi-

papizare paulo eos, qui existimant, causas matrimoniales caeterasque Confistoriales *sui natura*, & ita *ex absoluta necessitate*, separatum exposcere iudicium, nec solis ICTis a Principe posse demandari, quorum rationes vid. apud DE-DECKEN. *Tom. III. p. 3. 4. 5. seqq.* Quae seorsim spectatae saepe placent, sed ad fontes & principia reductae, summae produnt iniquitatis arcana, quod in hac ipsa materia, de qua loquimur, satis aperte olim fuit professus LVTHERVS in loco, quem *Cap. II. §. 12.* allegauimus.

§. V. Nec est, quod nobis obiiciat quisquam (III) in *Obiectio 3)* ab primitiua statim ecclesia, Patres in *causis matrimonialibus* at- *exemplo primi-* que *diuortii* consultos respondisse, vnde nec ad principes *tiae ubi statim* hae causae spectare videbantur. Nam dum de his responde- *patres de cau-* runt Patres, non *legislatores & iudices*, sed *consultores tan-* tum & *Doctores* extiterunt, plerumque *consilia virtutis sup-* nialibus con- *peditantes*, inter *voluntarios & doceri cupidos*, vt loquitur LV- *sultii respon-* THERVS, aut si de iure responderunt, hoc *extraordinarie &* *in subsidium* fecerunt, quia hae causae a magistratu civili vel- *ut erant derelictae*, eorumque responsa saepe etiam intra terminos *legum civilium* continebantur. Consultationibus autem his frequenter factis, euenit, vt incauti ad domina- tum sacrum peruenirent, & bona intentione deciperentur. LVTHERVS *allegato loco.*

§. VI. Obiiciunt alii (IV) Principum iuri determi- *Obiectio 4)* nandi causas diuortiorum derogatum esse per *canones iuris Principum* *Pontificii*, quod Principes quoque Evangelici in suis Con- *iuri derogatum esse per* sistoriis pro lege receperunt. Sed respondemus, hoc qui- *ius canonicum* dem asseri a dissentientibus, non tamen probari. Rece- *in foris Pro-* ptum esse ius canonicum in foris Protestantium verum est, *testantium* hoc ipso quoque iure causas matrimoniales ad summum Pon- *receptum.* tificem pertinere, eoque diuortiorum causas admodum re- strictas esse, largimur. Sed negamus, ius Pontificium cum omnibus suis erroribus esse receptum. Et quamuis aliquam- diu *ante reformationem*, cum causis matrimonialibus a Pon- tificibus Romanis ius quoque determinandi causas diuortio- rum usurpatum fuerit; recte tamen Principes Evangelici *post refo-*

reformationem quasi postliminio hanc de nouo facultatem recuperauerunt, quia, vt ait TERTVLLIANVS, *veritati praescribere nemo potest, non spacium temporum, non patrocinium personarum, non priuilegium regionum, & cursus temporis non mutat substantiam veritatis.* Ab aduersariis autem proferendae erant rationes, cur Pontifex sua non contentus potestate, alienae quoque vsum in se iure transferre potuerit? demonstrandum erat, Christianos Principes vniuersos Romam tunc fuisse vocatos & auditos, cum Pontifex horum iurium vsum sibi soli vindicauit. Nam si vocati non fuerunt, nec consenserunt, iniqua prorsus foret illa reservatio, nec poterat ab illicita vsurpatione defendi. Sin vocati fuerint & consenserint, pro se fortassis potuerunt consentire, non quoque pro *successoribus*, maxime his, qui postmodum iugum papale excusserunt, & legibus imperii publicis in hac obtenta libertate defensi sunt, quia eorum potestas iurium ad conferuandam communem reipublicae tranquillitatem & utilitatem penitus est necessaria. Quae vero HENRICVS CANISIVS ICTus Ingolstadiensis alicui Pontificii contra ius Principum circa diuortia ex religionis suae principii referunt, nos libentes praetermittimus: tum quia matrimonium sacramentum esse negamus, tum quia eorum argumenta solidissime refutauit & ipse Catholicus IO. LAVNOIVS *de regia in matrim. potest. P. I. art. 2. c. 10.*

§. VII Quando Principem Euangelicum ex pluribus *Obiectio's) ex his aliis causis*, quam quae vulgo admittuntur, diuortiorum licentiam concedere posse in thesi asseruimus, huic in primis *Matth. Cap. V. & XIX. 1. Cor. VII.* videtur contrarium, quod & GROTIUS, *de iure circa sacra c. 3.* late probauit: *Principis imperium ad id tantum se extendere, quod iure diuino non est determinatum.* Licet enim illud vniuersale dicendum haud sit, erubescit tamen Princeps christianus, quicquam legibus statuere, quod praeceptis sui Saluatoris est contrarium. Iam autem asserunt communiter, *Matth. C. V. & C. XIX. 1. Cor. VII.* diuortiorum causas ad duas tantum esse restrictas, nempe *adulterium & malitiosam desertionem.* KITZEL in *Synopsi de matrim. c. 3.*

shor. 4. NICOLAI de diuort. p. 2. c. 1. n. 24. CARPZOVIVS Iurisprud. Eccles. L. 2. tit. 11. def. 203. seqq. Sicur itaque exceptio firmat regulam in casibus non exceptis; ita idem dicendum esse in hac doctrina autumat, vt vbi non est adulterium aut malitiosa desertio, ibi manendum in regula sit: *matrimonium esse indissolubile*. Atque hoc eo magis, cum Saluator notanter dicat, qui dimittit vxorem, *praeterquam ex causa adulterii*, eum adulterare. Qua locutione videtur *exclusiue* loqui, ita vt eius sensus in duo haec velut membra dissolui posse videatur: 1) *matrimonium est indissolubile*. 2) *nec alia causa ad id dissoluendum admittitur, quam adulterium*. Quicquid igitur non est adulterium, illud nec pro valida diuortii causa erit reputandum. Ad hoc vt debito modo respondeatur, de explicatione istorum scripturae textuum ante omnia laborandum est.

§. VIII. TERTULLIANVS *Matthaeum* ita explicat in Lib. IV. contra Marcionem c. 34. Dico Christum *condi-* Huius textus explicatio patrum aliorumque doctorum.
tionally nunc fecisse diuortii prohibitionem; si adeo quis dimittat vxorem, vt aliam ducat. Qui dimiserit, inquit, vxorem, & aliam duxerit, adulterium commisit; & qui a marito dimissam duxerit, aequè adulter est: ex eadem vtrique causa, qua non licet dimitti, vt alia ducatur. Illicite enim dimissam pro dimissa ducens, adulter est. Manet enim matrimonium, quod non rite diremuntur est. Manente matrimonio nabere adulterium est. Ita si conditionaliter prohibuit dimittere vxorem non in totum, permisi. Aliud est, vbi causa cessat, ob quam prohibuit. ORIGENIS locum adduximus supra Cap. I. §. 16. GROTIUS ad *Matth. Cap. V.* ita censet: *Notat Origenes verba haec (excepta causa fornicationis) poni magis enunciando, quam iubendo. Neque rarum est. vti in tali sermone, id quod ex occasione dicitur, exempli magis quam adstringendi vim habeat. Non enim in hominis tantum, sed in DEI legibus solitum est, saepe facti aliquam speciem frequentiore exprimi, ex qua deinde caetera colligi debeant, vt Exod. XXI, 18. 19. 20. 26. Deuter. XIX. 5.* Et paulo post: *Similes locutiones speciem facti declarant magis quam strictam exceptionem, potest eadem manere sententia.*

In omnibus enim legibus, etiam maxime odiosis, quales sunt, quae poenam irrogant, receptum est, ut ubi eadem est ratio, ibidem valeat. E nostratibus autem CALIXTVS in dissert. de coniugio & diuortio. §. 57. textum ita explicat: Cum CHRISTO Seruatore nostro CHRISTI nomen professos gloriosissimae memoriae Imperatores collidere, cum nihil sit religio, mallem equidem dicere, CHRISTI verba alio trahenda non esse, quam ad iudicium priuatum, & compertum ac manifestum adulterium. Hoc casu licere cuius iniuriam passo & innocenti, non expectata tribunalis alicuius sententia adulteram repudiare. Num in re ea occurrant graues causae, propter quas coniugium aliquod solui oporteat, quin iudicis legitimis inquirantur & statuatur, non prohibuisse.

Quid ulterius
circa explica-
tionem eius
tractus sit ob-
seruandum.

§. IX. Deinde hoc quoque sedulo obseruandum, Saluatoris nostri officium proprie loquendo non fuisse legislatorium, aut iudicis forensis, sed ut doctorem & restauratorem deprauatae doctrinae ageret, & collapsae virtutis & amoris praecepta a Phariseis deprauata restitueret. Vnde rogatus a nonneme ex turba Luc. XII, 13. ut de iudicio fam. herciscundae moneret iniustum fratrem, sibi que ius diceret, is procul habitis iustitiae forensis regulis, quis, inquit, me vobis iudicem aut diuisorem constituuit? ad turbam autem conuersus, quod sui erat muneris, exequitur, h. e. diuinæ virtutis praecepta de vitanda auaritia eidem exponit. In capitulo autem Matth. V. inter alias virtutis excellentioris, h. e. christianae praecepta, medio quasi loco reperitur hoc, de quo quaestio est; Ego vero dico vobis, qui uxorem suam repudiat, (excepta stupri causa) in causa est, ut ea adulteret, & qui repudiatam ducit, adulterat. MOSES erat legislator ciuilius, legibus suis ad societatem primario componens Iudaeos, iuxta virtutis regulas viuere recusantes. Has leges Mosaicæ proprie sic dictas Saluator confert cum regulis virtutis perfectæ, quapropter etiam σκληροκαρδίας Iudaeorum facit mentionem, ob quam MOSES Iudaeis diuortia aliaque multa permiserit; non quasi hi caeteris gentibus fuerint peiores, sed quod omnis lex positiua praequirat σκληροκαρδίαν hominum, secundum regu-

regulas virtutis & pietatis vivere recusantium, quia iusto lex non est scripta. Quod si vero legem proprie sic dictam legi aut praecepta praeceptis virtutis opponere voluisset, opposuisset se ipsi MOSE, quod tamen admirabilis illa harmonia, quae est inter *vetus & nouum foedus*, non patitur. *Adulterare* autem hoc loco idem esse videtur, ac diuertere a primaeva puritate amoris, sicut in aliis quoque scripturae locis, vbi virtutis praecepta traduntur, inprimis apud Prophetas haec locutio idem semper denotare solet v. *Ezech. XVI. per tot. & XXIII. 37. 45. 1. Cor. X. 7. & 8.* Etenim si diuertere ab vxore ob iustam & legibus probatam causam, reuera contineret adulterium in *sensu forensi & ciuili*, sequeretur MOSEN adulterium velut sancita lege autorasse, id quod de ista lege, quae DEVM autorem habet, cogitare absurdum esset atque impium.

§. X. Ergo Saluator noster hoc loco *principaliter de regulis virtutis* fuit sollicitus, quod ipsum etiam fatetur BERNHARDVS SCHVLZIUS in *dissert.* cui titulus: *Non moehabere* *th. 16.* Sicut PAVLVS quoque *1. Cor. VII. 10.* *Ita*, inquit, *qui matrimonio iuncti sunt, praecipio, non ego sed dominus, vxorem a viro non discedere.* Nullius prorsus diuortii, nec propter adulterium faciens mentionem. Si enim nemini iniuriam vindicare lex CHRISTI permittit, multo magis in tam arcta societate, qualis est inter coniuges, quamlibet iniuriam coniuges concoquere, ex regulis *pietatis & patientiae*, a CHRISTO tantopere inculcatae tenentur. Quod si autem a iure suo nihil velit remittere pars laesa coniugum, propterea non censebitur peccare aduersus regulas *iustitiae in foro aeterno*, neque iudex heic officio suo deesse poterit. Iubet quoque lex CHRISTI *eodem Cap. V.* *Si quis tibi colaphum in dextram malam impegerit, obuerte ei etiam alteram.* Iubet eadem: *Si quis tecum litigare & tunicam tuam velit auferre, concede ei etiam togam.* Idem: *Si quis te cogere velit ad vnum miliare, comitare eum vel duo.* Verum laesus & concussus his modis, si iure suo vti, & in iudicio super illata iniuria desiderium suum exponere velit: iudex profecto im-

Saluator in doctrina de diuortio potissimum regulas virtutis inculcauit.

rite & inepte ageretsi reum ab iniuria vellet absolvere, & actorem condemnare, vt reo sinistram quoque tunicam porrigeret verberandam aut eidem togam quoque cederet cum tunica iniuste extorta. Regulae *virtutis* & *amoris* non sunt eum in finem Christianis praescriptae, vt sententiae forenses inter *litigantes* & *contententes* secundum eas ferantur.

Praeterea etiam legem Moysis explicuit.

§. XI. Dixi, *principaliter* CHRISTVM hoc loco de *regulis virtutis* fuisse sollicitum. Ceterum quoniam Iudaei per modum *obiectionis* legem Mosaicam de *diuortiorum licentiam* Saluatori statim opponebant, quod maxime patet ex *Matth. XIX, 5.* Is Moysen, propter *σκληροκαρδίαν* eorundem sepositis perfectioris virtutis praeceptis tantum *iustitiae forensis regulas* tradidisse & diuortium *permisisse* regerit, simulque *occasionaliter* verum sensum istius legis Mosaicae a corrupta interpretatione Hillelianorum vindicat, vt *Cap. 1. §. 3.* tradidimus. Ex quo simul elucet harmonia illa, quae est inter *virtutis* praecepta & *regulas iustitiae*, quae per subordinationem plurium rerum, quarum vna perfectior est altera, omnium optime concipi potest. CHRISTVS enim Moysin non increpat, quod diuortia ob *turpitudinem mulierum* concesserit Iudaeis, nec *usum fori istius* temporis absolute damnat, sed tantum monet, eos qui ad *perfectiorem gradum Christianae virtutis* peruenire contenderent, ob summam tolerantiam vitae Christianae, a diuortiis prorsus, etiam in casu adulterii, debere abstinere, sicuti Paulus eodem sensu in *Cor. VI 1. seqq.* iudiciorum *usum* increpat. Vnde parenthesis illa (*εἰ μὴ ἐν πορνείᾳ*) non tam *exceptionis locum* obtinet a *regula virtutis*, a Christo traditae, quam verum sensum legis Mosaicae, in foro externo zelotypia ductis applicandum, & in genere in *usum praxinque* ducendum, vbi virtus Christiana defecerit.

*Quid circa
explicationem
voci
πορνείας
obseruandum.*

§. XII. Denique & hoc circa explicationem textus MATTHAEI maxime controuersum, an voce *πορνείας* solum *delictum adulterii*, vel *illiciti concubitus*, an vero & alia *delicta maiora*, aut aliae causae similes intelligi debeant, cum illud certum sit, quod vocabulo *fornicationis* seu *πορνείας*,
TURB

tum in sacra scriptura, tum vulgo apud Hebraeos alia quoque delicta per *metaphoram* denotentur, v. Buxtorf. *de Sponsal. & diuort.* p. 2. p. 128. SELDENVS *de vxor Ebr. L. 3. c. 23.* BROCHMANN *in loco de coniugio c. 4. qu. 55.* Illustr. DN. THOMASIVS, Patronus & Praeceptor noster venerandus *Lib. III. Inst. Iurisprud. diu. c. 3. §. 6.* AVGVSTINI hanc in rem testimonium allegauimus supra *Cap. I. §. 17.* Et NICOLAVS quoque HEMMINGVS apud DEDECKEN. *Confil. P. III. p. 455.* verba CHRISTI ita explicat; *Dixit CHRISTVS, quicumque dimiserit uxorem suam, παρεκτός λόγος πορεύεας, h. e. nisi propter rationem adulteriū, facit eam moechari. Hic non πορεύεας solum sed λόγος πορεύεας excipitur. Cum ergo λόγος significet rationem, qui vetat, CHRISTI verba ita interpretari: qui dimiserit uxorem suam, nisi ob causam, quae eam rationem criminis habet, vi scortationem aequet & proportionem quandam, quod sceleris grauitatem attinget, cum scortatione habeat, is facit moechari. CHRISTVM igitur non exclusiue adulterium, seu scortationem ipsam diuortii causam pronunciasse, sed synecdochicōs locutum sub voce πορεύεας, quae idem significet, quod hebraica eruath tabhor Deut. XXIV, 1. pluresque grauiiores, causas, & sub vna certa specie genus inuuisse, sub quo consimiles species, quod grauitatem sceleris attinget, contineantur. Inde factum putat, vt & Paulus aliam & diuersam plane causam malitiosam sc. desertionem, ob delicti paritatem diuortiorum licentiae adiecerit. Nos ex historia disputationis Christi cum Phariseis, quam supra *Cap. I. §. 3.* ex SELDENO recensuimus, & ex statu controuersiae, quae fuit inter diuersas Iudaeorum sectas, super diuortiorum licentia omnino recte sentire eos existimamus, qui a Christo omnem πορεύεας seu turpitudinem in genere exceptam fuisse profitentur: Hoc enim genuinus vocis πορεύεας significatus flagitat, qui cum textu Mosaico *Deut. XXIV.* de cuius explicatione, non *correctione* aut *emendatione*, his erat, apprime conuenit. In eo enim, quod LVTHERVS: *umb etwa einer Unlust willen*, reddit, versio latina XANTIS PAGNINI ita vertit, *quod inueneris in ea turpitudinem aliquam.* *Vulgata foedita-**



ditatis facit mentionem. Graeca autem LXX. Interpretum ita habet: ὅτι εὐγενὲς ἐν ἀσχημῶν πράγμα, quod inuenerit in ea turpe facinus. Quae omnia generalem vocis significatum confirmant. Neque putandum est, Christum tantummodo mentem suam restringere voluisse ad *adulterium*, cum ratio sub conceptu adulterii latitans, sit latior, quam vt solo adulterio concludatur. Fuit autem Saluatoris scopus in *d. textu*, non vt causas exprimeret *maiores* aut aequae *graves eiusdem generis*: nam de his non erat consultus; sed vt minores tantum, apud Iudaeos contra intentionem Moïsis vtitas, remoueret, vnde non *exclusiue* eum locutum esse constat.

Paulus recte
admitit di-
uortium ob
malitiosam
desertionem.

§. XIII. Admissa hac explicatione, facilis constat, qua ratione PAVLVVS *i. Cor. VII. 15.* praeter adulterium, *malitiosam* quoque *desertionem* admittens, cum CHRISTO conciliari possit. PAVLVVS enim loquitur de *coniuge fidei*, quae secundum *regulas virtutis christianae*, post acceptam ab altero, vel datam quoque offensam, ad reconciliandum est parata, a quo pars aduersa abhorret, sed iure suo vt i maullt, quam iniuriam remittere. Et in hoc casu, ne conscientiam oneret eius, qui pacem & concordiam quaesiuit, pronunciat: *Sin infidelis diuortium facit, faciat, non est in huiusmodi re seruus frater aut soror: quin nos ad pacem vocauit DEVS.* Manet igitur PAVLVVS in *regula virtutis* conjugalis, alibi tradita, eam tamen ita limitat, vt si post offensam, pacem & concordiam quaerat pars vna coniugium: altera vero infidelis, secundum *regulam amoris* redire nolit, sed diuortium vrgeat, hoc casu non amplius onerandam esse conscientiam eius, qui aptis ad reconciliationem medijs vsus est.

Remouetur
dubium, quod
adulteriam
ex natura
coniugii di-
uortium
operetur.

§. XIV. Porro, qui plures adulterio causas diuertendi admittere nolunt, (VI) *hanc vnicam exceptionem* asserunt in *natura ipsius coniugis esse fundatam, eamque* proinde non commode ad alias posse extendi causas. Ideo enim adulterium a generali prohibitione diuortii exceptum fuisse contendit GERHARDVS in *loco theol. de coniu-*
giis

ingio §. 564. quod coniuges ex primaeva institutione sint vna caro. *Gen. II, 24. Matth. XIX, 6.* Sed vxor, quae fornicatur, sit vna caro cum scorto, vti philosophatur Paulus, *i. Cor. VII, 16.* ergo hic specialis ratio esse videtur, quod non amplius maneat vinculum vnitatis coniugalis, sed nefarie per adulterium dirumpatur; adeoque posse adulterum repudiari. Inde inferunt quoque Doctores, hoc casu *ipso iure* dissolui matrimonium, non exclusa tamen declaratoria iudicis sententia, cui ante omnia constare debet de veritate perpetrati criminis, nisi ipsum delictum sit notorium: CARPZOVIVS *iurispr. consist. lib. 3. tit. 5. def. 69.* NICOLAUS *de diuort. & repud. P. 2. c. 1. n. 6. seq.* Cum itaque adulterium tollat ipsum matrimonii fundamentum, iuxta CARPZOVIVM *c. l. n. 10.* & sic specialem rationem habeat, non videtur idem dici posse de alia quacunque causa, qua non obstante, nihilominus censetur adhuc durare vinculum coniugale, cum fundamentum matrimonii, quod in *fide*, non quavis, sed *coniugali* consistit, non aequè tollatur. Nos autem in his omnibus nihil deprehendimus, quod nobis obftet, praeterquam inanem verborum cumulum. Quae enim de *vnitate carnis* inter coniuges ex sacris literis adferuntur, vera sunt in sensu *figurato & mystico*, ad denotandam vinculi matrimonialis constantiam. Si plus inferrent, coarguenda quoque fuisset philosophia PAVLI, qui masculum quoque ait vnam carnem fieri cum scorto, cum qua fornicatur, PAVLVS autem nil aliud dicere voluit, quam figuratam illam carnis vnitatem, h. e. fidei constantiam violari per scortationem. Si igitur aliis quoque causis aequè fides ista potest dirumpi, aliis & iisdem etiam causis figurata illa vnitatis rumpitur, & per consequens matrimonium *quoad vinculum* dissolui potest. Reliqua quae obiici solent dubia, quia tanti haud sunt ponderis & momenti, libens praetero. Cui vero volupe fuerit serio perlustrare argumentorum cumulum, quae contra diuortiorum, propter grauiores adulterio aut aequè graues causas, licentiam adducuntur, consulat. B.

D. SAM.

D. SAM. STRYKII *dissert. de diuort. ob insid. vitae struct.* §. 13.
14. 15.

Leges Principis circa diuortia stringunt etiam subditos diuersae religionis.

§. XV. Remotis hisce dubiis, iterum reuertor ad thesin, secundum quam Principi Euangelico *ex imperio ciuili* ius determinandi causas diuortiorum vindicauit. Fluit autem exinde, *leges circa diuortia a Principe statutas, quia ciuiles sunt, etiam ad subditos diuersae religionis, veluti Iudaeos aliosque pertinere*; ita tamen, vt si restrictivae sint, etiam illos obligent, qui secundum suae religionis principia ex pluribus aliis causis diuortia concedenda esse credunt; si vero *extensivae fuerint, non obligent eos, qui iure quodam diuortia existimant ad vnicam adulterii causam esse restricta, cuius rei ratio est, quod id, quod permittitur, cedat ei quod iubetur, & quod etiam secundum erroneam conscientiam agere fas sit.* Caeterum ne indeterminatam in his potestatem Principi adscribere videamur, eum ob *iustas & graues tantum*

Ex causis grauibus demum diuortium concedendum

causas diuortia permittere posse asserimus, h. e. tales, *quae fini matrimonii eiusdemque essentiae contrariae sint, & pacti conjugalis in his violationem in se contineant.* Idque *directo vel per consequentiam.* Vtrumque et natura negotii, de quo agitur, & decor publicus, & prudentia legislatoria requirere videntur. Matrimonii *natura & essentia* in mutua concordia & ad summum perducta amicitia consistit; *finis* eius ad mutuum adiutorium tendit & sobolis procreationem; in his quoque *pacti matrimonialis summa capita & essentialia* versantur. Igitur quaecumque causa huc potest referri, ea quoque valida erit, ad dissoluendum matrimonii vinculum, saltem, si Princeps Euangelicus eam admittere velit. Reliqua, quae pacto matrimoniali adiiiciuntur, tanquam *minus necessaria & extra essentialia*, si contra fidem datam non praesententur ab alterutro, coniugium dissoluere haud possunt. Vnde si maritus uxori promiserit, *se ipsa inuita loco vel domicilio eius haud esse discessurum*, postea tamen domicilium mutet, propterea nec uxor diuertere a marito, nec separatim habitare, sed maritum sequi tenebitur; quamuis multi apud GVTIEREZIUM c. 23. *de matrim. n. 16.* dissentiant. Leuis enim tantum videtur illa

illa iniuria, si quod vel iustus & vocatio Principis, vel mariti in melius mutata fortuna postulat, domicilium mutet maritus: hanc ei condonare vxor vel sua sponte debebat, si sincero amore coniugali maritum prosequitur. Similiter, si *dotem promissam coniux praestare nequeat*, ob hoc matrimonium haud erit dissoluendum. NICOLAI *de diuort. c. 4.* Quamuis, si sub expressa hac conditione matrimonium fuerit coactum, aut alterutra pars alterum dolose circumuenerit, aureos promittendo montes, aliud dicendum esse videatur, quod tamen huius non est loci inquirere.

§. XVI. Inter causas igitur diuortii prima erit I) *Prima diuortii causa adulterium.* quia matrimonii naturae contrarium est, & essentialis pacti matrimonialis violationem directo continet. CARPZOV. *Iurispr. Confist. Lib. II. def. 189.* BRUNNEM. I. E. L. II. C. 17. §. 16. *seqq.* ibique STRYK. *in notis.* Per adulterium autem hic intelligitur quaelibet illicita coniunctio. Simplex an duplicata fuerit, quoad diuortium nihil interest, quia perinde pacti coniugalis caput primum & essentialiale violat, qui alteri corporis sui usuram facit. Sicut nec interest, an a marito fuerit commissum an ab vxore adulterium, etiamsi maritus cum publico scorto rema haberit, vel vxor a marito deserta, aut domo sua expulsa adulterium commiserit, vel propter necessitatem famis, vel quia maritus ipsi alimenta aliaque necessaria denegauerit, vel eius vitae insidias struxerit, aut vxor saeuicia mariti mota adultera facta fuerit. vid. BARDILI *Ex. 52. Concl. 16. & ibi allegati.* Neque ad hoc vt matrimonium dissoluatur, opus est, vt adulterium plene fuerit probatum, sed sufficiunt quoque praesumptiones. Cap. *praeterea X. de legibus. Cap. ex literis X. de praesumi.* COTHMANN L. 3. *Resp. 16. n. 96.* Quemadmodum alias in delictis occultis probatio ex pluribus coniecturis pro concludente habetur, BALDVS *ad L. 4. C. de seru. fugitiu.* BOERIVS *decis. 164. n. 4.* CARPZOV. *Iurispr. Confist. L. II. def. 185. conf. HERTIVS in not. ad Pufendorfium de I. N. & G. L. 6. C. 1. ad §. 21. lit. b.* Neque requiritur, vt adulterium per feminis immisionem plene fuerit consummatum, quia eandem

G

dem

dem continet *turpitudinem* adulterium, vsque ad actum illum vltimum progressum. Excipitur tamen 1) vxor, quae vim passa. *l. 13. §. 7. ff. ad leg. Iul. de adult. caus. 32. qu. 5.* 2) Si coniux ex errore cum alia concumbat, quam coniugem esse putat. *C. in lectum 6. C. 32. qu. 1.* 3) Si vterque maritus & vxor sint adulteri, tunc enim adulterium cum adulterio compenfatur, *c. n. tit. n. 32. qu. 5.* 4) Si coniux delictum remiserit, quod per cohabitationem subsequenter probatur. *l. 13. §. fin. de adult. l. 47. sol. matrim.* 5) Si coniux, eo quod praebere se noluerit, causam adulterii praebuerit *L. 47. sol. matrim. & allegat. ap. BARDILI Exerc. 42. concl. 13. lit. f.*

§. XVII. Secunda diuortii causa erit II) *malitiosa desertio*. *Cor. VII. 15. CARPZOV. iurispr. consil. L. II. def. 192. BRUNNEMANN. I. E. L. II. C. 17. §. 26. seqq.* quae, tamen non facile praesumenda, sed legitime probanda. *Nov. 17. c. 19. X. de Sponsal. B. Dn. STRYCK. de dissens. spons. L. II. sect. 6. §. 9. seqq.* Hodie vt quis pro *malitioso desertore* habeatur, requiritur, vt absens, praemissis tribus edictalibus citationibus, non compareat. v. *BEVSTIVS. p. 2. c. 26.* tempus autem expectationis iudicis arbitrio relinquitur, qui etiam post sex menses solet permittere edictalem citationem. *FINCKELTH. Obs. III. n. 15. CARPZOV. iurisprud. consil. L. II. def. 170. n. 121.* Eiusdem generis est III) *perimax debiti coniugalis denegatio*, quam sub *malitiosa desertione* nonnulli comprehendunt, v. *STRYCK. d. l. §. 20. legq.* quae tamen extensione non est opus, cum per se matrimonio soluendo illa sufficiat, quia si ad matrimonium directo est contrarius. Hoc nomine quondam apud Iudaeos erat *actio debiti coniugalis*, vt docet *SELDENVS. de vxor. Ebr. l. 3. C. 6. 7. LAETANTIVS. Inst. diu. L. 6. c. 23.* *Nec aliam ob causam DEUS, cum coetera animantia suscepto foetu, maribus repugnare voluisset, solam omnium mulierem patientem viri fecit, sc. ne foetibus repugnantibus libido cogeret viros aliud appetere, eoque facto castitatis gloriam non tenerent.* *conf. BRUGNER. in decis. iur. matrim. BARDILI. Ex. 52. Concl. 20. cum. alleg. (IV) Infidiae vitae & mariti virilitati structae, prout B. STRYCK. d.*

4) *Infidiae vitae structae.*

tr. scilicet. s. §. 9. seqq. & in peculiari dissert. ex professo docuit. In VERMESIENSI Concilio, quod sub PIPINO Rege in Gallia celebratum est & ad ann. CHRISTI DCCLH. *Can. V.* hoc confirmatum: *Si qua mulier mortem viri sui cum aliis hominibus consiliauit, & ipse vir ipsius hominem se defendendo occiderit, & hoc probare potest, ille vir potest uxorem suam dimittere, & si voluerit aliam accipere.* V) Perpetua abortus procuratio. V. LYNCKER. *Decis. Aenens. Dec. 71.* BRUNNEM. l. E. L. II. c. 17. §. 33.

5) Perpetua abortus procuratio.

§. XVIII. VI) Huc referimus *exilium & relegationem uxoris ob delictum infamans, siue capitale siue non fuerit.* Neque interest, an sententia aduersus reum iam lata, an is fugitius factus sententiam anteuerterit. Est enim haec exilii natura & effectus, ut qui propter delictum infamans eo plectitur, fiat *ipso iure* infamis, & tanquam putridum membrum e ciuium societate eiiciatur. Quae autem societas coniugalis potest esse cum eo, qui e ciuium societate eiectus est, & pro mortuo habetur. Et cui omnia ciuium commercia sunt interdicta, qui poterit in societate coniugali manere, quae famae integritatem non minus sibi vindicat quam reliquae. Taceo dissensiones & animorum perpetuam renitentiam, quae inter coniuges perpetuo sit mansura, in primis eos, quibus honestior paulo nascendi conditio famam in precio posuit BRUCKNER. *decis. matrim. c. 36. §. vlt.* Cumque exilium, in quod quis ob factum infamans mittitur, a Doctoribus passim *desertioni malitiosae* aequiparetur, obseruante CARPZOVIO *Iurispr. E. Consist. L. 2. def. 177. n. 13.* debebant quoque iidem exilium inter causas diuortiorum admittere, quemadmodum sponsalia propterea dissolui posse recte statuit IDEM *d. def. 177.* Et tamen si furtum commiserit maritus, ac propterea extraordinaria poena, h. e. fustigatione vel sola etiam relegatione punitus fuerit, uxori hanc afflictionem tanquam calum fortuitum ferendum esse, aequum putat CARPZOVIVS, vnde nec uxor maritum derelinquere, quin potius ipsum relegatum sequi teneatur, quod praedicti fori confirmat *d. l. def. 203.* NICOLAI *de diuort. c. 4. n. 13. 14.*

6) Exilium vel relegatio perpetua uxoris.

G 2

§. XIX.

Indicium de
dissentientium
argumentis.

§. XIX. Quod si his argumentis aliqua ad probandum inest vis & efficacia, ex dictamine rectae rationis & principis iuris patrii antiqui, ea potius ad maritum ob commissum homicidium fugitivum, quam qui propter furtum exilio multatus fuit, applicanda esse crederem. Nam 1) furtum nunquam non consulto & doloso animo perficitur, & raro poenitentiam commissi criminis comitem habet. 2) Plus periculi cuius a fure imminet, quam ab homicida, qui ab altero laecessitus, iram cohibere non potuit. Vnde quoque est, quod in maiore infamia apud honestos viros fur habeatur, quam qui ex colore iracundiae homicidium commisit, quod facti poenitentia e vestigio sequitur. Recte VELTHVYSIVS de principis iusti & decor. Si quispiam, in furto comprehensus sit, omnis multitudo animo & viribus nititur furem comprehendere: Si autem quispiam ira percitus, homicidium perpetraverit, omnes eius libertatem optant, nullus saltem operam suam libenter ad illum capiendum commodat. Ratio est, quia plus periculi cuius imminet ex fure, qui cuiusvis fortunae raper e intendit, quam a tali homicida, qui in illum tantum excanduit, a quo laecessitus fuerat. Ob quas rationes quoque 3) legibus patriis longe mitior poena in eiusmodi occisorem, quam in furem fuit statuta, quod erudite executus est ICTUS Celeberrimus Dn. FRANCISC. ERNESTVS VOGT, Fauctor et amicus noster honoratissimus, in Commentatione Academica ad leges Iulicas de homicidio §. 19. iunct. §. 17. & 37. Loquimur autem de homicidio in calore iracundiae patrato, ubi post iurgia ad verbera & vulnera peruentum: non de homicidio structis insidiis commissio, quod propria vocis significatione in legibus Germanicis, morden, significat, & pro doloso tantum habetur, ut iterum docet prae laudatus Dn. VOGT d. §. 17. Ob homicidium autem calore iracundiae commissum honestissimas quoque matronas saepe videmus exulem maritum sequi, et calamitatis eius ferre partem, veluti etiam uxorem Caini post commissum homicidium, secutam fuisse maritum suum docet LUTHERVS in Comment. ad Gen. cap. 4. ad verb. & agnovit Cain uxorem suam in fin.

Neque

Neque dubium est: quamdiu ius manuarium & duellorum licentia fuerunt in imperio permilla vxori diuortium petere ob homicidium mariti in duello commissum, nefas fuisse. Interim quoniam post pacem publicam peculiaribus edictis Principum etiam homicidia ex calore iracundiae perpetrata adeo atrociter puniuntur, vt reum criminis aut supplicium aut infamia cum omnimoda fortunarum euerfione, sequatur, hodie regulariter vxori in tali casu diuortium haud esse denegandum crederem, sed manendum in regula, *propter exilium coniugis ex delicto infamante diuortium esse concedendum.* Hanc regulam quoque paucis abhinc annis confirmauit Serenissimus Brunfuitensium Dux ANTONIVS VLRICVS in peculiari constitutione, quae extat in der erneuerten Braunschweigischen Kirchen-Ordnung p. 123. his verbis: Wir haben gnädigst ersehen, was gestalten Ihr wegen der sich befindenden unterschiedenen Meynungen der Doctorum über die Frage: Ob im Fall, da ein Ehemann oder Eheweib, nicht wegen Unkeuschheit, sondern anderer verübten Ubelthaten halber, auf ewig religiret worden, die separatio quoad vinculum statt habe und dem unschuldigen Theil, seiner Gelegenheit nach, anderweit sich zu verheyrathen zu zulassen sey? Bey uns unterthänigst anfragen wollen, welcher Meynung man darunter bezupfsichten, und die vorkommende Fälle zu entscheiden haben möchte. Wann wir dann in Erwegung der allerseits angeführten rationum, und so wohl aus H. Göttlicher Schrift, als auch den gemeinen und Kirchen-Rechten genommenen Gründen dahin geschlossen, und aus hoher Lands-Fürstl. Macht und Gewalt hiemit declariret haben wollen, daß im obigen Fall, derjenigen Doctorum Meynung, so die affirmatiuam behaupten, nachgegangen werden solle. So haben wir euch hiernit solches gnädigst ohnverhalten wollen, und werdet demnach so wol bey den iezo vorhandenen, und zur Gerichtlichen Erörterung stehenden, als künfftig noch vorkommenden Fällen euch in iudicando hiernach also zu achten wissen. conf. B. STRYK. de desert. coniug. malit. §. 16. BRVEKNER in decis. iur. matrim. Cap. XVIII. n. 17.

Dissentienti-
um argumen-
ta recensen-
tur.

S. XX. His, quae dicta sunt, opponit CARPZOVIVS *d. def. 203.* 1) quod matrimonia autoritate iuris diuini niantur. 2) quod ALEXANDER III. Pontifex in *Cap. quae sunt 2. X. de diuort.* statuat taliter respondendum, quod mulier pro furto vel alio crimine viri sui ab eo separari non debeat. Huc etiam 3) pertinere credit CONSTANTINI constitutionem in *L. 24. C. de donat. inter vir. & vxor.* Sin autem aqua & igne interdictum erit vel deportatio illata, non tamen mors ex poena subsecuta, donationes a viro in vxorem collatae, adhuc in pendenti maneant, quia nec matrimonium in huiusmodi casibus dissoluitur. Et 4) ALEXANDRI Imperatoris legem i. *C. de repudiis, matrimonium quidem deportatione vel aqua & igne interdictione non soluitur.* Porro 5) IUSTINIANI constitutio in *Nov. 22. Cap. 13.* eius sententiae fauere videtur, vbi ita: *Deportatio tamen, in quam migravit, & antiqua ignis & aquae interdictio, quam aqua & igne interdictionem vocant nostrae leges, non soluit matrimonium.* Cui 6) iungi quoque poterat *L. 5. D. de bon. damnat.* Cum vero deportationi & aquae & ignis interdictioni hodie bannum Imperii & exilium soleant aequiparari, videtur quoque ob rationis paritatem nec propter exilium matrimonium esse dissoluendum. Verum ad rationem 1) respondeo, matrimonia eatenus *iuris diuini* esse, vt nec propter causas, quae pactum matrimoniale vel *directo* vel per *indirectum* violant, dissolui possint, iam supra negatum, & vt opinor, satis quoque probatum fuit. 2) Pontificis constitutio ex erroneo principio, quasi matrimonium sit sacramentum, sine dubio profluxit, vnde non magis obligat Protestantes, quam reliqui errores & principia Pontificiorum, quae in corpore iuris canonici continentur. 3) Ad leges Iuris Iustiniani autem vt recte respondeamus; praesupponendum ex *§. 2. C. 1.* apud Romanos tam laxam fuisse diuertendi licentiam, vt *bona* quoque *gratia* discedere a societate coniugali coniuges potuerint, vnde nec iure Pandectarum diuortiorum causae deprehenduntur restrictae: Sed quemadmodum coniux ob *leuem* quoque *causam* coniugi nuncium mittere poterat; ita in eius quoque arbitrio e-

Resoluantur.

rat

rat positum, vtrum, si grauem causam haberet diuertendi, eam coniugi remittere et in amore coniugali permanere vellet, nec ne? ne forte lucris nuptialibus a marito priuaretur. De eo tantum iure *Digestorum* pariter atque *Codicis* disputatum fuit: 1) An, si coniux in insulam sit deportata, aut aqua & igne interdicta, haec quoque causa ab altera coniuge possit remitti, & annon potius *ipso iure* post deportationem aut aquae et ignis interdictionem matrimonium videatur dissolutum, quia omnia ciuitatis iura deportatus & interdictus amittebant, ad quae etiam iustas nuptias referri patet ex *pr. l. de nupt.* Ad hanc quaestionem *VLPIANVS* in *L. 5. ff. de poenis dam.* respondet, non censei matrimonium *ipso iure* solutum, quia quamuis ciuitatis iura amiserit deportata, tamen nihilominus libera maneat. Et sic iustas nuptias habuit pro effectum *libertatis*, quas alii *Icti* pro effectum *ciuitatis Rom.* habuerunt. In quo peccauit quidem *Ictus* aduersus analogiam iuris, quod in *pr. l. de nuptiis* continetur, conf. *PAYLVS* in *L. 56. ff. sol. matr.* *TRIBONIANVS* autem, qui adeo diuersis fundatos principis textus in vnum corpus congescit, insignem legum antinomiam admisit. Interim ipse *VLPIANVS* d. *L.* liberum dicit esse coniugi, an hoc casu diuertere velit, in verbis: *Si igitur eo animo mulier fuerit, ut discedere a marito velit.* Idem disertis verbis dicitur in *lege l. C. de Repud.* quam mutilam allegat *CARPOVIUS* *matrimonium quidem deportatione non soluitur (scilicet ipso iure) sed casus, in quem maritus incidit, non mutat uxoris affectionem.* 2) de dote et lucris nuptialibus quaesitum fuit, alterutro coniugum deportato aut aqua et igne interdicto. In hac quaestione pronunciat *VLPIANVS*: *Si alia lege quam maiestatis, vis publicae, parricidii, veneficii & de sicariis, capitis damnata sit uxor, dote non publicari, sed mariti cedere lucro.* Sin autem deportata sit uxor, eaque discedere a marito velit, tunc si filiafam, sit, patrem eius posse repetere dotem: sin materfam, sit, tandem quidem apud maritum remanere dotis compendium, donec ipsa voluntatem suam diuertendi possit declarare, qua facta declaratione, ipsi quoque uxori quasi humanitatis in-

atni vromf-
-a X rliido vi
-h curromin
-entruqf

mutu

tuita

ritu actionem concedit pro repetenda dote. In *L. 24. C. de donat. inter vir. & vxor.* imperator prospicit vxori, cuius maritus damnatus est, primo quoad res proprias et donationes a marito factas, antequam is damnatus et ex poena mortuus esset. Deinde si aqua et igne interdictus aut deportatus sit maritus, ita prospicit vxori, vt donationes a viro in vxorem collatae tantisper in suspenso maneant, donec maritus eas reuocauerit, non reuocatae autem ex morte mariti vxori confirmantur. In *L. 1. de repudiis* agitur de repetitione dotis marito deportato, aut aqua & igne interdicto, & pronunciat Imp. hoc casu stricto iure dotis actionem non competere vxori, quod per deportationem matrimonium quoque ipso iure non soluitur. Interim tamen inhumanum putat esse, vxorem, quae ex amore a viro deportato diuertere noluit, quamuis potuerit, tamdiu sine dote relinquendam esse, hinc ex aequitate ei concedit *dotis actionem* aduersus fiscum, conf. BRUNNEM, in comment. ad. h. tit. Patet itaque iure Iustiniano diuortiorum licentiam propter deportationem omnino fuisse permissam. Vnde si ab ea ad exilium et relegationem argumentum ducere fas est, propter has quoque causas ex *paritate rationis* hodie diuortium facere licebit. Quamuis nobis, qui de iure Principis circa diuortia loquimur, parum intersit, vtrum Caesares ante IUSTINIANVM diuortiorum licentiam propter *deportationem* concesserint, an denegauerint? cum nostris Principibus ius diuortia ex conditione *imperii civilis* et natura rerum civilium vindicauerimus, ad quas causas quoque matrimoniales et diuortiorum pertinere dictum est.

7) Mores intolerabiles & animorum disparitas.

§. XXI. Accedimus 7) ad nouam causam, a MILTONO, ob domesticas calamitates, vt conicit PUFENDORFVS, peculiari libro *de diuortiiis* defensam, scilicet *mores intolerabiles ac disparitatem & renitentiam animorum*, quam is, per principia quoque religionis Christianae, inter coniuges sufficientem esse diuortii causam; non absque omni fundamento existimat. Quamuis autem MILTONI sententia communiter vapulet, dudum tamen aequis & prudentibus rerum

rerum aestimatoribus obseruatum est, non omnino leuem aut de nihilo prorsus eam iudicandam esse, cum vel a *malitiosa desertione* argumentum pro MILTONO longe stringentissimum, afferri posset. Parum enim interesse videbatur, an *animus* an *corpore* se separet coniux, quia haec duo tam arcta copula debent esse coniuncta, vt *animorum vnio* absque *corporis* coniunctione matrimonium dici nequeat, nec *corporis* coniunctio absque *animorum vnione* honeste exigi aut praestari possit. Ex quo etiam est, quod Theologi pariter & ICI, duplicem constituunt *desertionem localem* alteram, alteram *non localem*, quamuis hanc, quae magis *animorum* est, nescio quo fato, ad *debiti coniugalis denegationem* soleant restringere. Quoniam autem Consistoria passim *perrinacem debiti coniugalis denegationem* malitiosae desertioni equiparant; mores quoque intolerabiles ad eam referre deberent, quippe qui regulariter cum *debiti coniugalis denegatione* sunt coniuncti. Et cum immoderatum filium patri abdicare fas sit, qui saltem naturaliter videtur patri magis coniunctus, quam vxor: cur non posset vxor, moribus intolerabilibus praedita, & emendationis impatiens, tanquam rebelle familiae membrum, e domo eici? Aut si intolerabili modo vxorem tractet maritus, neque ipsi, quae matronae debentur, exhibeat, sic vt non tam comparem, quam importunum sese hostem gerat, omnino aequum videtur, vt haec quoque diuortio sibi consulere possit. *add. L. Theodosii s. C. de repud.* Neque has rationes subuertit dubium, quod mouet PUFENDORF, L. 6. d. I. N. & G. §. 22. *aiens*; *Reliqua tamen officia matrimonii posse continuari, puta propagationem sobolis, cohabitationem continua & familiari vt ut disrupta; vnde pro separatione quoad thorum & mensam* argumentum ducit. Si enim *separationem quoad thorum & mensam* pro inuento Pontificum, primum in cerebro AVGVSTINI ex falso principio natum, habemus, ita iniquissimum est, si aliter adhibetur, quam vt *remedium temporarium*, quo coniuges ad breue tempus separati,

H

parati,

parati, taedio vitae solitariae, eo lubentius iterum possint reconciliari, ne parti innocenti fiat iniuria, quae sic alium luere peccatum cogitur, et ad coelibatum sibi forte molestissimum aut intolerabilem adstringitur. Cumque non sit probabile, immorigeram coniugem ad debitum coniugale sat commodam se praebituram esse, cuius conuersatio fuit intolerabilis; aut aliquem non penitus auersaturum corpus, in quo tam tetricus hospes habitat, hinc nec debitum coniugale a persona, a qua maritus propter intolerabiles mores se ad tempus curauit separari, honeste exigi posse concludimus. Nemo enim prolem tollere optat ex ea, quam odit.

MILTONI, &
dionis.

§. XXII. Sed ut plenius MILTONI sententiam percipiamus, lubet eius argumenta recensere, prout ea in compendium redegit Ill. PVENDORF. L. 6. de I. N. & G. C. I. §. 24. Existimat, disparitatem animorum, peruicaciam ingenii, societati cum certo aliquo homine colendae ineptam, & corrigi nesciam, quaeque praecipuum matrimonii bonum, adiutorium & recreationem intercipit, longe grauiorem esse causam diuortii, quam est naturalis defectus, aut morbus, aut corporis aliqua foeditas, ob quam tamen Iudaeis diuortia quondam permissa *Deut. XXIV.* Nullam praeterea societatem ligare socios contra primum scopum institutae societatis, aut contra intentionem & spem utriusque aut alterius societatem ineuntium. Iam autem DEVM voluisse viro adiungere *adiutorium*, non *domesticum tortorem*, subsidio futurum, non in sola procreatione sobolis, sed & in eiusdem educatione, & totius vitae confortio; quem finem utique intolerabilis ingenii morumque asperitas perimit. Absurdum videri, quod, cum ius canonicum frigiditatem ad matrimonium dissoluendum citra scrupulum declarauerit sufficientem, morum adeo nullam rationem habuerit: praesertim cum illa statim possit de-

prehendi, hi vero ad tempus alta dissimulatione obtegi
soleant, quousque miser in casses sese percurrere nescias
induerit. Esse contra legem caritatis, esse plenum inhu-
manitatis, vilo modo adstringere hominem miseris non
nisi morte finiendis. Frustra regeri, infausta matrimo-
nia a DEO imponi exercendae virorum patientiae. Nam
et morbos et alias calamitates diuinitus immitti, quibus
tamen vt humanis resistatur, non esse interdictum. Sa-
cras literas inter alias rationes matrimonium suadere,
propter declinandas tentationes ex incontinentia vitae
prouenientes. Ast, qui in matrimonio suo nihil inuenit,
in quo animus possit acquiescere, cui per vxorem
perpetua taedia mouentur, illum longe grauioribus ag-
gitari tentationibus, quam si in coelibatu substitisset.
Nam eum et animo semper male esse; et quia vxor dis-
plicet, alibi libidines prorumpere gestire. Naturae
repugnare, animos inuicem conciliari nescios, insolu-
bili vinculo copulare. Insidias vitae structas ad diuor-
tium sufficere Imperatores Christianos iudicare. At-
qui quam multis perpetuas illas offensas vitam abruptis-
se? Denique matrimonium esse societatem inter homi-
nes. Atqui societates humanas cum *vinculo morali*
contineantur, vtique magis animorum, quam corporum
combinatione constare. Alias enim nihil restare, nisi cor-
porum commixtionem, plusquam belluinam, cum in
multis quoque brutis aliquid instar beneuolentiae inter
compares cernatur. Quando igitur animus debitam con-
iunctionem, quam in matrimonio quaerit, non inuenit,
tam male comparatum par potius in carcere, quam
humana societate viuere. Et quae sunt reliqua.

§. XXIII. Sicut vero his MILTONI rationi-
bus non omnem vim & efficaciam denegamus; ita sta-
tuimus, posse quoque Principem propter *intolerabiles*
coniugum mores diuortium quandoque permittere:
quem-

*De his iudi-
cium.*

H 2

quemadmodum in vicino quodam Ducatu paucis ab hinc annis Consistorii autoritate id factum fuisse ipse memini. Sed *an Princeps per modum legis generalis hanc diuortii causam publicis tabulis inscribere debeat?* alia quaestio est: quae si affirmanda, Principi debitis cautionibus omnino vtendum est, ne vel Consistoriorum potestati in arbitrando nimium attribuat, vel cauillationibus incommodi mariti, aut vxoris molliter educatae ad promiscuam diuortiorum licentiam viam sternat, qua pestilentius reipublicae nihil esse potest. Et enim vbi, post acceptam ab altero offensam, non statim ab hac societate recedi posse norunt coniuges, quamuis non vsque bene sint compositi, sua tamen quoque sponte ad pacem & concordiam redire malunt, quam sui sibi esse tortores. Quod si vero lex scripta sit publice de diuortiorum licentia indefinite concedenda, ob morum quamcunque dissimilitudinem, infociabilis coniux nunquam non habebit, in quo malitiae suae quaerat praesidium. Non proprios mores accusabit, sed partis innocentis nunc obstinationem, nunc vituperabit mollitiem, nunc torporem ingenii, amicabilem et facetae conuersationis impatientem; nunc rei familiaris aut negligentiam accusabit, aut plus quam coniugi applicatam curam. Hunc offendet in vxore superstitiosa pietas; illam in marito libris magis quam liberis intenta assiduitas. Quae omnia ita comparata sunt in matrimoniali societate, vt quisque in sua coniuge hos mores non solum tolerare debeat, tanquam vtrisque communes, et cuiusuis temperamento proprios, sed & ad alterius captandam beneuolentiam & amorem conjugalem, suos paulatim ita aduescere, vt cum alterius conueniant, quamuis paulo a temperamenti sui natura alienis. Vbi vero tetra fuerit, & corrigi nescia, cum obstinatione morum peruersitas in coniuge, quae omnem vitae amicabilem societatem dirinat tollatue, heic Principem statuere

tuere posse existimo, vt Consistoria dissociant, quos natura iam dissociatos reddidit: neque iniurius in leges diuinas esse, aut in conscientiam peccare censendus est Princeps, qui diuortium admittit, ne parti innocenti infelici coniugio, cum perpetua animi aegritudine foret immoriendum.

§. XXIV. Huc pertinet VIII) *impietas aduersus DEum*, quae flagitiis inquinat coniugem ab ipso NICOLAO HEMMINGIO, Theologo orthodoxo, apud DEDECKEN. *Tom. III. Cons. p. 462. seq.* inter causas *diuortii* relata, quamuis paulo alieno a nobis sentu. Is enim impietatem omnem resoluit in *apostasiam & heresim*. Nobis autem ea est absentia debitae venerationis pietatisque erga DEVM, quae honestatem omnem, pudorem et fidem eiurat, cum proposito et morum obstinatione. Quae enim maior esse potest morum dissimilitudo et intolerabilis peruerfitas, quam si alter coniugum Deum colat, honestatem seruet & fidem; alter religionem inter inania vocabula habeat, nec DEO honorem, nec sociis fidem exhibeat, iniustus, spurcus, vinipotor, intolerabilis, cum morum peruicacia. Quae potest esse in tam diuersis vitae sectis animorum sincera coniunctio? Propter hanc impietatem in primitiua ecclesia coniuges secundum *regulas iustitiae* fuisse separatos *Cap. I. §. 6.* docuimus. *Error* autem, quamuis *fundamentalis* in conceptu aliquo theoretico circa diuina, h. e. circa articulos fidei, facilius a coniuge alteri erat condonandus, eo quod ideae rerum non sint in arbitrio hominum, nec eadem per se soleant morum inducere diuersitatem, aut amoris arguere absentiam. NICOLAI *de diuort. C. IV. n. 15. seq.* Vnde in saceris literis quoque iubentur Christiani tolerare coniuges infideles. Iam maior non potest excogitari superstitio quam ethnica, quae ipsa tamen, si venerationem seruat erga DEum, non omnem animorum vnionem

§) *Impietas aduersus DEum.*

H 3

nem

nem & amorem excludit : *potest enim quisquam esse idololatra, haereticus impius, & tamen rata obligatione maritus*, verba sunt THEODOSII BEZAE *de repudiis & diuort. p. 100.* Ergo propter errorem in fide non diuertendum a coniugio, sed propter impietatem morum. An autem consultum sit coniugio iungi cum persona damnatae aut diuersae a nobis sectae? alia quaestio est, quae huius non est loci.

9) Odium et inimicitiae irreconciliabiles.

§. XXV. Huc etiam spectant IX) *rixae & inimicitiae irreconciliabiles*, quas ad dissoluenda sponsalia sufficere haud negant Doctores v. MEVIUS P. IV. dec. 44. Sed & ad dissoluendum ipsum matrimonii vinculum insigne odium & inimicitias admiserunt Franci, ut patet ex solennibus libellis repudii, quos ex MARCVLPHO Monacho allegauimus *supra C. I. §. 9.* Vnde nec Principem Euangelicum coarguendum esse puto, si propter hanc quoque causam diuortium legibus permittat, adhibitis tamen cautelis, quae §. XXIII. adductae sunt. Apposite LVTHERVS in *Epistola ad Spalatinum Supplement. a Buddeo edit. Ep. 62.* Ich habe sie beyde, ihren Mann, und sie selbst gegenwärtig für mir gehabt, neben dem Pfarrer und verhöret, aber weil da kein Versöhnen hat wollen seyn, habe ich müssen ihr erlauben, wie sie gebeten, von ihm zu bleiben, und nimmermehr keinen Mann zu nehmen, aber Er, der Mann, will wunderschön und rein seyn/ begehret eine andere zu nehmen, recht und Uthelaut. Hab ich mich sein entschlagen und von mir gewiesen, als der ich über ihn und seine Sache nicht wolle Richter seyn, NB. lassens ihm andere zu, bin ichs zu frieden. Caeterum quas proxime praecedentibus §§. recensuimus causas, eae ad vnicam & solam *animorum disparitatem* commode reduci possunt; interim, quoniam distinctim singulae a Doctoribus nominantur, placuit quoque de his hoc loco distinctim agere. §. XXVI.

S. XXVI. Ad iustas diuortii causas X) referi-¹⁰) *Morbus*
mus morbum fonticum et contagiosum, velut est, venerens, fonticus.
 vnde iustum metum concipere poterat coniux inno-
 cens, ne eadem inficiatur, lue, & sic foecunditatem vna
 cum sanitate prodigaliter profundat. Huc enim re-
 ferendus erit *furor* maxime sine interuallo continuus.
 Talis enim causa animos reddit infociabiles et corpo-
 rum coniunctionem prohibet. Vnde ad dissoluendum
 matrimonii vinculum pro valida erit reputanda. Nec
 quicquam interest, an coniugis culpa, an citra culpam
 morbus fuerit contractus, quia in utroque casu eadem
 adest ratio. Et quamuis etiam infecta coniux adhibitis
 remediis, spem reconualescentiae concipiat: obstat ta-
 men perpetua animi auersatio innocentis a tali societa-
 te coniugii, inprimis, cum secundum ipsos Philiatros,
 satis non sit cautum, annon post sumtam sedulo medi-
 cinam, aliquando morbus talis sit rediturus, si, quod
 in coniugio fieri potest, affectus vehementius irriteretur?
 Et quamuis in lepra alioque incurabili morbo haec paulo
 aliter sese habeant; durum tamen videbatur esse & in-
 humanum in coniugio adeo mancipare membra alterius
 coniugis, vt contra humanae constantiam naturae ve-
 lut inuita adigantur, ad perferendam societatem, ex qua
 praesentissimum periculum vitae & sanitatis incurrant.
 Vnde quoque GREGORIUS II. quia ad ann. CHRISTI
 DCCXXXVI. Apostolicae sedi praefuit, apud LAV-
 NOIVM *de regia in matrim. potest. P. 3. art. 1. c. 5 p. 481.*
 et GRATIANVM *inc. 13. C. 32. q. 7.* ita, respondit: *Quod*
proposuisti, quod si mulier, infirmitate correpta, non va-
luerit debitum viro reddere, quid eius faciat iugalit? bo-
num esset, si sic permaneret, & sic abstinentiae vacaret.
Sed quia hoc magnum est, ille, qui non poterit continere, nu-
bat magis: non tamen subsidii opem subtrahat ab illa, quam
infirmitas praepedit, et non culpa detestabilis excludit.

STE-

STEPHANVS quoque II. ann. CHRISTI DCCLIV. cum venisset in Galliam, et esset in villa Carisiaco, inter alia ad plures quaestiones responsa, hoc quoque dedit Cap. II. *Si quis se in coniugio copulauerit, et uni eorum contigerit, ut debitum reddere non possit, non liceat eos separare, nec pro alia infirmitate, excepto si daemouii infirmitas, aut leprae macula superuenerit.* LAVNOIVS d. Tr. P. 1. art. 3. C. n. p. 243. Quod autem Pontifex hic respondet de morbo seu infirmitate, quae impedit vxorem, quominus debitum suum reddere possit, idem nos de morbo contagioso & fontico in genere dici posse existimamus. Sed ne tamen quid nimis aut temere affirmauerimus, tantum Principis Euangelici dispositioni & curae id relinquendum, non vero Consistorio hic liberum arbitrium dandum esse statuimus.

ii.) *Sterilitas.* §. XXVII. Propter *sterilitatem* denique XD coniugium dissoluere apud Iudaeos frequens fuit, vid. testimonia collecta a PVFENDORFIO L. 6. de. I. N. & G. c. 1. §. 23. Et qui primus Romae vxorem dimisit Sp. Carbilius cognomento Ruga, anno. V. C. DXXXIII. eo motus iuramento dicitur, quod apud Centores singuli tenebantur profiteri, se habere vxorem liberorum quaerendorum causa. vid. A. GELLIVS L. IV. Noct. Attic. c. 3. VALER. MAXIMVS L. 2. c. 1. vnde *sterilitas* apud Romanos valida fuit diuortii causa. l. 60. §. 1. ff. de donat. inter vir. & vxor. Spartae autem, cum Alexandrides Rex, postulantibus ephoris, sterilem vxorem repudiare nollet, eorundem consilio alteram foecundam isti super induxit, apud HERODOTVM in *Terpsichore*. Et cum in marito *impotentia* pro legitima diuortii causa reputetur, in vxore quoque *sterilitatem* ex paritate rationis, validam diuertendi causam esse, fors non absque ratione defendi poterat, quia vtraque finem matrimonii priit-

principalem interuertit. E contraria autem ratione, cum infœcunditas vxoris, quae alias ad copulam fat est idonea, liquidis criteriis haud facile dignosci possit, sicuti impotentia saepe in marito, praeterea quoque eam sibi praestare apud coniugem non sit; hinc secundum coniugii naturam, *regulariter*, eam *solam* ad diuortium sufficere plurimi negant, ideo, quod ea, (maxime si superuenerit) potius tanquam fatalis calamitas patienter sit ferenda. Interim secundum rectam rationem, naturae contractus matrimonialis aduersum prorsus & contrarium haud esse existimo, ob *solam sterilitatem* vxorem repudiare, si incurabilis ea sit, & legitime probata. Vnde in ciuitate Principis Euangelici determinationi hoc merito committitur; cui tamen, vt propter eam *solam* diuortium suis subditis concedat, consultum non videtur esse; quibus adeo sub foecundo coelo nasci contingit, vt propter defectum liberorum eorum respubl. haud facile sine collapsurac. Diuortiorum autem licentia a Principe secundum *regulas prudentiae ciuilibus*, quantum potest, est restringenda, cum per eam non possit non & familiae & publicus ciuitatum decor grauissime conuelli. Illud porro maiori cum fundamento quaeritur: *An ipse summus Imperans, cum cuius persona stirps regia defectur a stirpe, propter sterilitatem coniugem repudiare, & eius loco foecundam in thorum admittere possit?* Qui affirmant, pro fundamento adferunt, quod salus publica suprema lex sit in ciuitate, & stirpis regiae extinctio rempublicam intestinis turbis pariter ac exterorum direptionibus exponere possit, & saepe quoque soleat: hinc rempublicam a fatali conuersione per repudium infœcundae coniugis volunt liberari, inprimis vbi diuortia iure diuino adeo non esse restricta, prout vulgo creditur, probatum dant. Qui negant, immerito imputari vxori casum, aiunt, quem ipsa sibi praestare haud potuit. Esse contra-

amorem & virtutem coniugalem diuertere ab vxore, propter casum, quem ea sua sibi culpa non contraxit. Maritos, qui amant vxores, solo quoque virtutis amore ab hoc diuortii genere abstinere. Esse *ψεύδος* quoddam πολιτικόν, ac si a stirpe regia dependeat salus totius reipublicae, quamuis obsequiosa quadam dicendi ratione quandoque id soleat principibus ab aulicis adulatoribus ingeri. Saepe longe melius reipublicae prospectum iri, si gubernaretur ab alio, a quo & securitas publica & commerciorum compendia possint praestari. Sed nos abstinemus manum a tabula.

Aliorum auctoritatibus sententia huius disputationis corroboratur.

§. XXVIII. Ne autem ea, quae hoc capite de iure Principis Evangelici circa diuortia dicta sunt, absque autoritate, aut circa consuetam fidei formulam ventilasse videamur, prouocamus denuo ad praxin primitiuae ecclesiae, quae Imperatoribus *ius circa diuortia* semper intactum illibatumque seruauit. Ipsum CONCILIVM MILEVITANVM II. sibi lege opus esse iudicat ad statutum de diuortiiis *supra C. I. p. 17.* CAROLI M. potestatem in matrimonia agnouerunt Synodi ARELATENSIS & MOGVNTIACA §. 17. *Cap. I. huius dissert.* Quo etiam collineat locus LVTHERI *ad calcem Cap. II.* a nobis citatus. Quod autem plures praeter adulterium causas Princeps euangelicus salua conscientia admittere possit, de eo SARCERIVS *in libro vom 2. Ehestand P. 4. p. 158.* ita loquitur: So kan ein jeglicher vernünftiger Mensch wol gedencen, daß Gott die Ehe eingefekt habe zu Ehren und Guten dem Menschen, und nicht zu Schaden und seinem Verderben, darum die, so in keinen Stücken dem besträngten Ehe-Menschen zu Hülffe kommen, und die Ehescheidung überein in keine Weise noch Wege zulassen, thun gleich wie die Pharisäer, die von wegen des Geboths vom Sabbath, dem Buchstaben nach, den Menschen zu Grund und

und Schaden gehen lieffen. IO. STRAVCHIVS tit. 35. Jur. publ. p. 176. defendit, adhuc hodie in arbitrio potestatis publicae esse, plures causas, praeter adulterium & desertionem praescribere. Et RENNEMANNVS in Iurispr. Rom. Germ. m. 1. D. 42. th. 36. lit. e. hanc in rem ita loquitur: Quin & hodie pii Magistratus, eo quod dictum est modo, non tantum ex illis ante recensitis, sed etiam ex aliis grauioribus causis vel aequae grauibus, pro circumstantiarum suasionem, diuortia concedere queant. Ipsi quoque Pontificii, qui matrimonium pro sacramento habent, hoc ipso a potestate regia illud haud eximunt, tum quia contractus civilis, cui innititur sacramentum, a regum potestate non eximitur per Christum sacramentorum autorem; tum quia ratio sacramenti, matrimonio superueniens, humanum contractum non mutat, sed potius vti idoneam materiam supponit. THOMAS SANCHEZ. Lib. VIII. de matrim. Disp. 3. Nec obstat, inquit, Principis secularis potestati matrimonium esse sacramentum, quia eius materia est contractus civilis. Qua ratione perinde potest illud ex iusta causa irritari, ac si sacramentum non esset, reddendo personas inhabiles ad contrahendum & sic illegitimum & inualidum contractum reddendo. PETRVS SOTVS, qui pro Pontifice concilio Tridentino interfuit, apud LAVNOIVM d. Tr. P. 1. art. 2. c. 6. & art. 4. p. 261. ita loquitur: Praelati Ecclesiae non debent grauate suscipere, si quod temporali paci viderint necessarium, seculares Principes statuunt; nec est, cur illis se opponant, sed permittant potius matrimonium legibus humanis ordinandum, cum officium humanum sit. Et CATHARINVS, qui itidem Tridentino concilio interfuit, allegante LAVNOIO d. Tr. P. 1. art. 3. c. 8. p. 145. Principes, ait, circa matrimonium tanquam circa suum & non alienum negotium suis legibus procedere. Ipse quoque LAVNOIVS matrimonium, qua sacramentum,

Theologis seu pontifici adiudicat; quatenus autem contractus civilis est, eatenus id Principum potestati subicit, eamque sententiam autoritate Parisiensem, Burdigallensem, Remensem, Leuanensem, Duacensem, Salmaticensem, Complutensem aliorumque Theologorum confirmat. *P. 1. art. 1. c. 1. 2. 3. 4. seqq.*

*De potestate
Consistorii in
hac doctrina.*

§. XXIX. Restat, ut dispiciamus, an admissio in consistoriis Protestantium adulterio pro valida diuertendi causa, eadem quoque *Consistoria vi interpretationis doctrinalis, ex aliis aequae grauib; aut grauioribus adulterio causis, diuortia concedere possint: an vero Principi tantum ius competat, eas ex potestate legislatoria determinandi & definiendi?* Ad quam quaestionem, ut debite a nobis respondeatur, videndum erit, an lege *quadam* provinciali cautum sit, ut diuortia tantum ex *causa adulterii & malitiosae desertionis* permitterentur, & tunc ad Principem *pruatiue* spectat, utis vi *authenticae interpretationis*, aequae graues vel grauioribus causas pro dissoluedo infelici matrimonio admittat, ne Consistoria potestatem legislatariam sibi arrogare videantur, nec Principum voluntas hac extensione fiat elusoria. Vbi vero, cessante lege provinciali, Consistoria secundum *sacram scripturam*, causas diuortiorum diiudicant, hac non obstante, pro Consistoriis respondere nulli dubitamus: quia & ex lege Moysis plures admittae causae sub generali nomine, velut *καὶ τὸν ἀρχαῖον παράγωγα*, & Christus ad eandem legem Mosaicam se refert, *ἐν τῇ νόμῳ* *περὶ* *τῆς* *διουρτίας* *περμιττῆς*. Et si vel maxime conceptus *προβλεπῆς* esset *strictae significationis*, & pro adulterio tantum supponeretur in sacris literis; tamen *interpretatio doctrinalis extensua* in eo consistit, ut propter paritatem rationis, quae sub *generali conceptu* adulterii latet, verba textus paulo restrictiora ad alias quoque *confi-*

conformes causas extendantur, quae fini matrimonii aequae contrariae sunt, quam adulterium. Neque enim sic *potestatem legislativam* Consistoriis adscribimus, qui ex regulis *interpretationis doctrinalis* hanc extensionem deriuamus. Quamuis, quamdiu in praedicio haerent consistoria, ac si matrimonia eorumque dissolutio sint mere iuris diuini, omnino Principis autoritate heic opus fuerit, ne matrimonia saepe fiant perpetua innocentium supplicia. Hac occasione expendi meretur GERHARDI sententia existimantis, in hac quaestione videndum esse, an crimina adulterio grauiora vel saltem aequalia, talia sint *respectu legis diuinae*, cum cuius norma & regula pugnant; an vero *respectu coniugii*, cuius vinculum dirimere debent? *Haec salua lege diuina admittenda esse; non illa.* GERHARD. *de Coniug.* §. 606. Scilicet GERHARDI distinctio optime sese habet *in thesi*; sed negamus aduersus eundem autorem, delictum contra vinculum coniugale vnice per illicitum concubitum committi. Vnde ad causas aequae graues aut grauiores adulterio, non sola *bestialitas, sodomia, incestusque* referenda, sed alia quoque delicta, quibus aequae matrimonii finis intercipitur, admittenda fuissent. Alias enim omnia argumenta, quae contra alias causas possent proferri, eodem iure aduersus *maliosam desertionem* adduci possent, quae tamen a PAVLO est admissa.

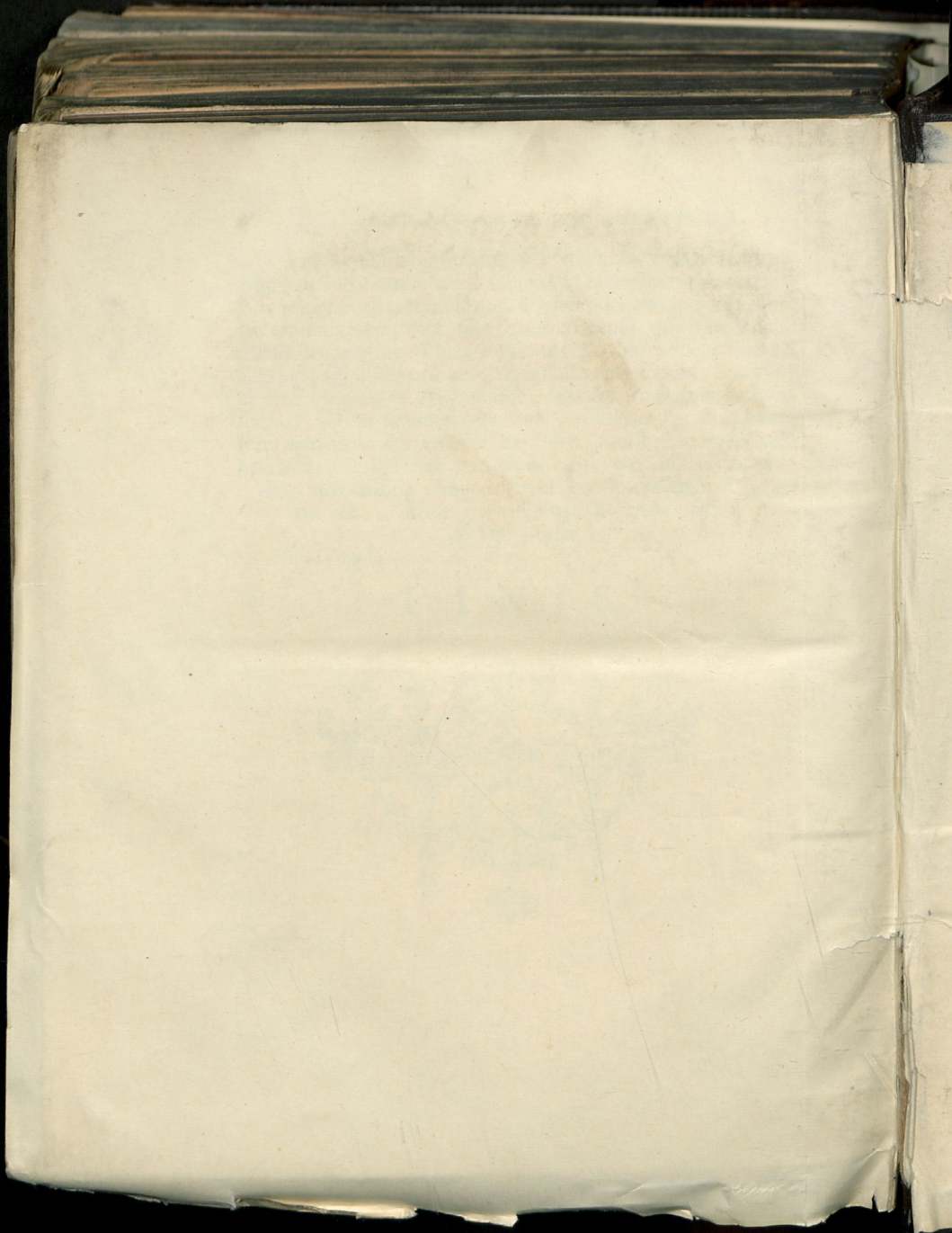
§. XXX. Atque ita, ni fallor; satis hucusque *Quid in genero-
tus re circa pro-
cessum hic ob-
seruandum?* probatum fuit competere Principibus Euangelicis *ius re circa pro-
cessum hic ob-
seruandum?* circa diuortia; eaque ob plures quoque causas posse concedi, quam haecenus plerisque fuit persuasum. Cum vero hodie diuortia non amplius *pruata autoritate* suscipiantur, nec hoc decor ciuitatum permittat: hinc requiritur, vt causa in iudicio cognita & legitimo processu fuerit

fuerit ventilata. Vbi quidem ante omnia coniugi a-
 ctori incumbit probatio eius, quod intendit, h. e. 1) cau-
 sam reuera factam fuisse: 2) eam legibus civitatis esse
 congruam, adeoque ad dissoluendum matrimonii vin-
 culum validam. Quod autem ad diuortium ex causa
adulterii praesumptiones quoque sufficere, supra dixi-
 mus, hoc ad omnes perinde causas non est extenden-
 dum. Adulterium enim est delictum occultum, remo-
 tis arbitris fieri solitum, vnde ad eius probationem tes-
 tes haud facile possunt adduci. Alia autem & diuersa
 delicta publice aut saltem non ita circumspecte sunt,
 vnde ea plene quoque erunt probanda. Dantur etiam
 causae, quae caustionibus & captionibus incommo-
 dorum coniugum magis sunt expositae, in quibus cau-
 tus esse debet Princeps vel Consistorium, ne temere
 diuortia fiant, eoque malitiae insociabilis coniugis in-
 dulgeatur. Caeterum coniugibus quoad vinculum dis-
 solutis parti nocenti regulariter solet coelibatus iniungi
 MEVIVS P. 6. dec. 359. Sed quia exinde saepe maiori-
 bus peccatis ansa datur, hinc saepe etiam nocenti coni-
 ugi permittitur, ut ad secunda vota transeat, quod ta-
 men communiter sub hac conditione conceditur, ut ex
 loco seu domicilio debeat migrare euitandi scan-
 dali causa CARPZOVIVS c. II. def. 193.

F I N I S.







Halle, Diss., 1775 A-B

ULB Halle

3

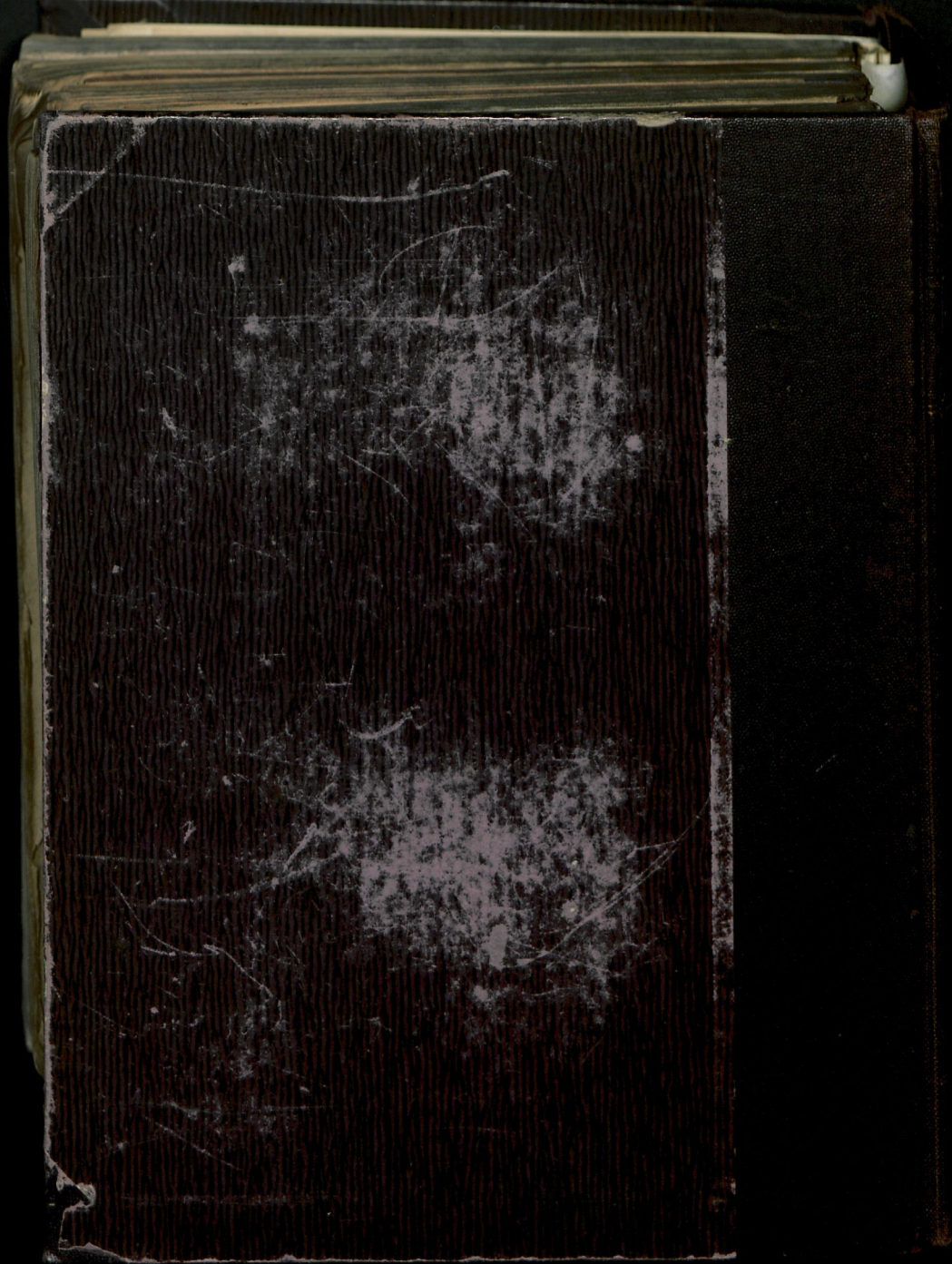
004 526 937



f

Sb.







Farbkarte #13

B.I.G.

NAUGVRALIS IVRIDICA
 DE
 VRE
 NCIPIS
 NGELICI
 DIVORTIA,
 QVAM
 MAGNIFICENTISSIMO
 PRINCIPE AC DOMINO,
 O CAROLO,
 IAE, MARCHIONE BRAN-
 RG. RELIQVA
 FRIDERICIANA
 DIRIGENTE
 NNING. BÖHMERO,
 I. CONSILIARIO AVLICO
 IVRIS ORDINARIO,
 TROQVE IVRE HONORIBVS
 ET
 DOCTORALIBVS
 TINENDIS,
 TORIO MAIORI,
 Septembr. MDCCXV.
 RVM EXAMINI SVBMITTIT
 AVCTOR
 RIDERICVS Käyser,
 SA-HASSVS.
 MAGDEBVRGICAE
 GRVNERI ACAD. TYPOGR.

1775, 2b

5